KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy
Doi: 10.29228/kesit.76638
Review Article

Deli Hüsrev Paşa

Divane Husrev Pasha

Mehmet Zahit YILDIRIM [a] Ömer ABDÜLAZİZOĞLU [b]

Geliş: 23.05.2024 | Kabul: 23.09.2024

Öz: Bu makalede XV. yüzyılın sonlarında doğduğu tahmin edilip ömrünün büyük bir kısmını XVI. yüzyılda yaşamış ve Deli Hüsrev Paşa diye bilinen Osmanlı Devlet adamının biyografisi incelenecektir. Bu devlet adamının biyografisi hakkında bazı bilgiler olmakla birlikte şimdiye kadar onu derli doplu inceleyen bir çalışma mevcut değildir. Bu sebeple makalede onun hayatı kaynakların imkân verdiği ölçüde ele alınacaktır. Divâne ve Deli lakabıyla bilinen Hüsrev Paşa Osmanlı Devleti'nde dördüncü vezirlik rütbesine yükselmiş, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış ve üst düzeyde iltifata mazhar olmuş bir devlet adamıdır. Karaman, Diyarbakır, Halep, Şam, Mısır ve Anadolu beylerbeyliklerinde bulunmuştur. Bosna asıllı olan Divâne Hüsrev Paşa, eğitimini Enderun'da almış, devlette yaptığı ilk görev saray mutfağında çaşnigirbaşlıktır. Çaldıran seferinde Yavuz Sultan Selim'in dikkatini çeken Divâne Hüsrev Paşa, ilk yüksek makam olarak Karaman Beylerbeyliğine getirilmiştir. Hüsrev Paşa, bu sıfatla Diyarbakır'ı Osmanlı topraklarına katmak üzere gönderilen kuvvetlere katılmıştır. Daha sonra Mercidâbık Savaşı'na katılmış ve bu zaferden sonra fethedilen Arap ülkelerinde Osmanlı egemenliğinin pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Daha sonraları Kızılbaş Şah Veli isyanı, ertesi yıl Canberdi Gazâlî ayaklanması gibi isyanların bastırılmasında görevlendirilmiştir. Makalenin ana amacı, Hüsrev Paşa'nın Osmanlı Devlet teşkilatında hizmet etmeye başlamasından itibaren vefatına kadar olan dönemdeki hayatını, görevlerini ve diğer ilgili olayları ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra Hüsrev Paşa'nın yeni fetihedilen Arap coğrafyasında Osmanlı hâkimiyetinde oynadığı rolüne ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Divâne Hüsrev Paşa, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Enderun.

[a] ✉ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Türkiye | mzahit.yildirim@ksu.edu.tr
[b] ✉ Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türkiye | abd.zenb58@gmail.com

Citation: Yıldırım, M. Z. ve Abdülazizoğlu, Ö. (2024). Deli Hüsrev Paşa. *Kesit Akademi Dergisi*, 10 (40), 704-749.

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. *This article was checked by Intihal.net.* Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. *This article is under the Creative Commons license.*

Abstract: This article examines the biography of the Ottoman statesman known as Deli Husrev Pasha, who is estimated to have been born at the end of the XVth century and lived most of his life in the XVIth century. Although there is some information about the biography of this statesman, there has not been a comprehensive study on him until now. For this reason, his life will be discussed in this article to the extent that the sources allow. Husrev Pasha, known as Divâne and Deli, was a statesman who rose to the rank of the fourth vizier in the Ottoman Empire, lived during the reigns of Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent, and was highly favored. He served as beylerbeylik of Karaman, Diyarbakır, Aleppo, Damascus, Egypt and Anatolia. Divâne Husrev Pasha, who was of Bosnian origin, received his education in Enderun, and his first position in the state was as a head chef in the palace kitchen. Divâne Husrev Pasha attracted the attention of Yavuz Sultan Selim during the Çaldıran campaign and was appointed as the Beylerbey of Karaman as his first high office. In this capacity, Husrev Pasha joined the forces sent to annex Diyarbakır to Ottoman territory. He later participated in the Battle of Mercidâbık and contributed to the consolidation of Ottoman sovereignty in the Arab countries conquered after this victory. Later on, he was assigned to suppress rebellions such as the Kizilbash Shah Veli rebellion and the uprising of Canberdi Ghazâlî the following year. Another important post he held was the beylerbeyorship of Diyarbakır. The main purpose of this article is to reveal Husrev Pasha's life, duties and other events related to him from the beginning of his service in the Ottoman State organization until his death. It also sheds light on the role of Husrev Pasha in the Ottoman domination of the newly conquered Arab geography.
Keywords: Divâne Husrev Pasha, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Suleiman, Enderun.

Giriş[1]

Hüsrev Paşa, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılının ilk yarısında yaşamış ileri görüşlü devlet adamlarından biri olarak kabul edilir. Divâne veya Deli lakabıyla tanınan Hüsrev Paşa Bosna asıllı olup, Enderun'da yetişmiştir. II. Selim döneminin meşhur vezirlerinden Lala Mustafa Paşa'nın ağabeyidir (Süreyya, 1311: 272). Çoğu Osmanlı kaynağı, şu güçlü karakter özellikleriyle ayırt edildiğini kabul eder: cesûr (bî-bâk) ve korkusuz (bî-pervâ). Bu yüzden Divâne Hüsrev (Kahraman

[1] Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet Zahit Yıldırım danışmanlığında Ömer Abdülazizoğlu tarafından KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi olarak hazırlanmakta olan "Deli Hüsrev Paşa, Hayatı, İcraatı, ve Eserleri (d?-ö.1544)" adlı çalışmadan türetilmiştir. This study is derived from "Deli Hüsrev Paşa, Hayatı, İcraatı, ve Eserleri (d?-ö.1544)", which is being prepared as a doctoral thesis by Ömer Abdülazizoğlu at KSÜ Institute of Social Sciences under the supervision of Prof. Dr. Mehmet Zahit Yıldırım.

Hüsrev) adıyla tanınmıştır (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 322b). Hüsrev Paşa, devşirme olarak sarayda görevlendirildiğinde, yeniçeri süvarisi (bölük halkı) bünyesine dâhil edilmiştir. Saray hizmetine devam ederken yaptığı hizmetlerin karşılığını alamadığını düşünen Hüsrev Paşa, sonradan sadrazam olacak olan Arnavut Kara Ahmed ile birlikte resmi görevini bırakıp serkeşlik yapmaya başlamıştır (Özcan, 1999: 40-41). Daha sonra öndegelen devlet adamlarının himmetiyle padişah tarafından affedilip ikisi de tekrar devlet hizmetine alınmıştır (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 322b).

Deli Hüsrev Paşa, devlette ilk olarak saray mutfağında çaşnigirbaşılık görevini üstlenmiş, daha sonra ise kapıcılar kedhüdası olmuştur (Peçevi, 1281: 29). Siyasi ve askeri kariyeri 1514'teki Çaldıran Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Çaldıran Savaşı'nın ardından Yavuz Sultan Selim, onu Karaman Beylerbeyliği ile ödüllendirmiştir. İki yıl sonra, Konya Beylerbeyi (1516)[2] olmuştur (Süreyya, 1311: 272). Aynı yıl Diyarbakır'a gönderilen kuvvetlere katılmış (Celâlzâde, 5997: 410) ve Mercidâbık Savaşı'nda ordunun sağ kanadında konuşlanmıştır (Lutfi Efendi, 1341: 248). Yavuz Sultan Selim, Safevi veziri Çaban Bey'in Bağdad'a geldiğini öğrenince, Diyarbakır muhafazasına giden Şehsüvaroğlu Ali Bey ve Hüsrev Paşa'nın kumandasındaki yardımcı kuvvetlere Diyarbakır'a acele yetişsinler diye haber göndermiştir. Hüsrev Paşa daha sonra Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine giden kuvvetlerine de katılmıştır (Seslikaya, 2014: 103).

Deli Hüsrev Paşa 1520'de Bozoklu Celâl diye anılan Kızılbaş Şah Velî (Lutfi Efendi, 1341: 283-284) ve ertesi yıl Canberdi Gazâlî ayaklanmalarının bastırılmasında görev almıştır. Hüsrev Paşa 1521 yılı başlarında Anadolu Beylerbeyiliğine getirilmiştir. Akabinde ve yine aynı yıl içinde Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ölümüyle boşalan Diyarbakır beylerbeyiliğine tayin edilen Hüsrev Paşa, 1526'da Anadolu'da çıkan ayaklanmaların bastırılmasında da önemli rol oynamıştır. Diyarbakır beylerbeyliği görevinde 1531 yılına kadar kalan Paşa, Safevîler devletinin eski Azerbaycan valisi olan ve Osmanlı devletine iltica eden Ulama Paşa hakkındaki bazı kusurları nedeniyle Diyarbakır beylerbeyliğinden azl edilmiştir. 1532 yılı başlarında İstanbul'a giden Hüsrev Paşa

[2] Sicill-i Osmânî'nin 1311 tarihli basımında tarih kısmı yanlış olarak H. 822 verilmiş ve Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye Dârü't-Tıbâʿati'l-Âmire, C. II, s. 272.

OPEN ACCESS creative commons COPE

öndegelen devlet adamlarının himmetiyle bir kerre daha Padişahın affına mazhar olup çok geçmeden ikinci defa Anadolu beylerbeyliğine getirilmiştir (Gramont, 1979: 38). Aynı yılda 30.000 kişilik kuvvetiyle Kanuni Sultan Süleyman ile Alman seferine katılmıştır (Özcan, 1999: 40-41). Bu savaşta gösterdiği çabalarına karşılık olarak kendisine Halep beylerbeyliği verilmiştir. 1534 yılında Irakeyn seferi sonrasında da yaptığı başarılı görevler sebebiyle Şam beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Daha sonra (1535) Mısır valiliğine tayin edilmiştir (Matrakçı, 2019: 364). 1537'de ise üçüncü defa Anadolu, ertesi yıl Rumeli beylerbeyi olmuştur. Aynı yıl içinde Kanûnî'nin Boğdan seferine iştirak etmiştir (Peçevi, 1281: 206). 1538'de Novâ kalesi'nin geri alınmasında ve 1539'da Budin savunmasında yer almıştır (Fethullah, 1986: 183). Bu başarıları üzerine, 1540 yılında İstanbul'a çağılarak dördüncü vezirlik makamına yükseltilmiştir. Hüsrev Paşa 1543'te Estergon ve İstolni-Belgrad seferlerine de katılarak fetihlerde önemli rol oynamıştır. Bu başarıları üzerine, Hüsrev Paşa İstanbul'a çağrılarak ikinci vezirlik makamına yükseltilmiştir. Ancak Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan, kendi kızı Mihrimah'ın kocası Rüstem Paşa'nın vezirâzamlık makamına gelmesi için fitne ateşini tutuşturmuştur[3]. Bu fitne neticesinde, Deli Hüsrev Paşa bir Divân toplantısında hançerini çekerek vezirazam Süleyman Paşa'ya suikast yapmak istemiştir. Kanuni Sultan Süleyman bu olayın tesiriyle ikisini de vezirlikten azletmiştir. Bundan dolayı Hüsrev Paşa yemeyi ve içmeyi bırakmış, kısa bir süre sonra da vefat etmiştir (Özakbaş, 2011: 363-364).

Deli Hüsrev Paşa, Yavuz Sultan Selim döneminde, Sivas beylerbeyi Şadi Paşa'nın kızı Şahıhûbân ile evlenmiş ve ondan Kurt Bey adında bir oğlu olmuştur. Oğlu Kurt Bey de Halep'te Kurt Bey Hanı olarak bilinen ünlü hanı inşa ettirmiştir. Kurt Bey'in ve annesi Şahıhûbân'ın mezarı, Hüsrev Paşa Camii'nin yanındaki küçük bir bahçede bulunmaktadır (el-Gazzi, 1926: 118).

Hüsrev Paşa'nın Çocukluk Dönemi

Deli Hüsrev Paşa, doğum tarihi belli olmamakla birlikte (1495'ten önce olduğu sanılıyor) Bosna'nın Višegrad kazasının Rudo nahiyesine bağlı Sokoloviç adıyla bilinen (Şahin Oğulları) köyünde

[3] Bir araştırmada ifade edildiğine göre Rüstem Paşa'nın sadrazam olmasına vezir-i azam Hâdim Süleyman Paşa ile İkinci Vezir Hüsrev Paşa'nın Divan-ı Hümayunda yaptıkları kavga sebep olmuştur. Daha geniş bilgi için bk. Ayşe Özakbaş, "Hurrem Sultan", Tarih Dergisi, C. 36, Temmuz 2011, 347-402

dünyaya gelmiştir (Imamoviç, 2018: 193). Hüsrev köken olarak, Bosnalı Kalmunik diye bilinen kabilenin kahramanı idi (Gelibolulu, 1984: 109-110). Hüsrev Paşa'nın cesur (bî-bâk) ve korkusuz (bî-pervâ)özellikleri sebebiyle Deli veya Divâne lakablarıyla tanınmıştır. Deli Hüsrev Paşa, II. Selim (1566-1574) döneminin meşhur vezirlerinden Kıbrıs ve Şirvan fatihi olan Lala Mustafa Paşa'nın büyük kardeşidir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 322b). Mustafa Imamoviç, "Boşnakların Tarihi" adlı eserinde kardeşi Lala Mustafa'dan bahsederken, Sokullu ailesine mensup olduğunu belirtir (Imamoviç, 2018: 193). el-Gazzî'nin belirttiğine göre ise, Hüsrev Paşa'nın babasının adı, kardeşi Lala Mustafa Paşa'ya ait Halep Hüsreviye Medresesinin vakfiyesinde yer aldığına göre Sinan'dır (el-Gazzi, 1926: 117). Daha önce de işaret edildiği gibi Deli Hüsrev Paşa'nın ne zaman dünyaya geldiği ve hangi tarihte devşirilip enderuna girişi hakkında hiçbir kayıt yoktur.

Deli Hüsrev Paşa, Enderûn'daki eğitimini aldıktan sonra Yeniçeri süvarisi (bölük halkı) bünyesine dâhil edilmiştir. Kısa bir süre sonra ifa ettiği hizmetlerinin karşılığını görmediğini düşünerek, aynı düşüncede olup daha sonra sadrazam olacak arkadaşı Arnavut Kara Ahmed Paşa ile birlikte hizmeti terk etmiştir. İkisi de Rum eyaleti etrafında haydutluk yaparak Yahudi tüccarları ve haraç toplayan devlet görevlilerini soyup devletten alamadıkları ücretleri bu şekilde almışlardır (Özcan, 1999: 40-41). Daha sonra sarayda bazı öndegelen adamların himmetiyle sultandan af dileyerek devlet hizmetine iade ettirilmişlerdir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 322b). Bu onun Osmanlı Padişahı tarafından ilk affedilişidir.

Hüsrev Paşa, biraz önce de belirtildiği gibi Sokullu ailesinden olup Osmanlı Devleti'nde yüksek rütbeye ulaşan ilk şahsiyettir. Devlette yüksek görev yapan ikinci Sokullu ailesi mensubu, Ağabeyi Deli Hüsrev Paşa'nın desteğiyle kardeşi Lala Mustafa Paşa'dır. Deli Hüsrev Paşa'nın Kurt Bey ve Mustafa Ağa adında iki oğlu vardır. Osmanlı Devleti'nde Sokullu sülâlesinden olup en yüksek rütbeye vasıl olan Sadrazam Sokullulu Mehmed Paşa, Deli Hüsrev Paşa'nın akrabasıdır. Kaynaklara göre, Hüsrev Paşa'nın Devlette aldığı ilk görev saray mutfağında çaşnigirbaşlıktır. Ardından kapıcılar kethüdası olmuştur (Süreyya, 1311: 272). Deli Hüsrev Paşa'nın siyasi ve askeri hayatı, 1514 yılında Çaldıran savaşından sonra başlamış ve bu savaştaki çabalarına karşılık olarak Yavuz Sultan Selim ona Karaman beylerbeyliğini vermiştir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Hüsrev Paşa Çaldıran Seferinde

İran'da ortaya çıkan Safevi hanedanı Osmanlı Devleti'nin Batı siyaseti için büyük bir engel oluşturuyordu. Safevilerin çıkardığı bu engellerden birisi Anadolu'daki Türkmenleri iğva ve ifsadla kendisine bağlayıp Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar çıkarmlarıdır. Çaldıran seferinin gerekçelerinden birisi de Şah İsmail'in, kendisine iltica eden Yavuz Sultan Selim'in kardeşi Şehzade Murad'ı Osmanlı tahtının vârisi olarak ilan etmesidir. Aynı zamanda Şahın tebaası da Anadolu'da Şii halkını isyana teşvik etmeye başlamıştır. Bütün bu sebeplerle Yavuz Sultan Selim, Safeviler meselesini kesin olarak çözmeye karar verdiğinde, Deli Hüsrev Paşa saray hizmetinde bulunuyordu. Padişah bu esnada Sultan Edirne'de olağanüstü bir divan toplantısı düzenlemiş ve kısa bir süre sonra da İran seferi hazırlıklarına başlamıştır (Varlık, 1993: 193-195). Yavuz Sultan Selim'in İran seferi başladığında Deli Hüsrev Paşa'nın, İran seferine çıkan Osmanlı ordusunda bulunan kumandanlar arasında olduğunu düşünmekteyiz. Bu muharebe esnasında Hüsrev Paşa'nın gösterdiği gayreti neticesinde, Yavuz Sultan Selim onu Paşa rütbesine terfi ettirerek Karaman beylerbeyliği ile ödüllendirmiştir (Feridun Bey, 1274: 462).

Yavuz Sultan Selim yolda iken Sivas-Kayseri arasında çıkması muhtemel Şii ayaklanmalarını engellemek için 20.000[4] kişilik bir ihtiyat kuvveti bırakmıştır (Feridun Bey, 1274: 459). Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim'in amacını öğrenince, Sultana altın dolu bir sandık ile barış mektubu göndermiştir. Ama Yavuz Sultan Selim bu parayı ve mektubu kabul etmemiş ve hemen hareket edip (23 Ağustos 1514) Van yakınlarında Azerbaycan'da Çaldıran ovasına varmıştır (Feridun Bey, 1274: 461).

Savaş vaziyeti alan Yavuz Sultan Selim, Osmanlı ordusunun önünde süvari birlikleri ile birlikte durmuştur. Vezîriâzam Hersekzâde Ahmed Paşa, ikinci vezir Dukakinzâde Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa ve Karaca Paşa gibi büyük devlet ve din adamları da Yavuz Sultan Selim'in maiyetindedirler (Varlık, 1993: 193-195). Bu sırada

[4] Feridun Bey, 459. Feridun Bey'in 20.000 kişi olarak zikrettiği bu kuvveti başka bir kaynak farklı olarak aktarmaktadır. Mustafa Çetin Varlık, Bu kuvvetin hasta ve zayıflardan ve sayıca 40.000 kişiden oluşan bir ihtiyat kuvvetini Kayseri-Sivas arasına bırakmış olduğunu nakletmektedir. Bkz. Varlık, 1993: 193-195.

Deli Hüsrev Paşa'nın da Yavuz Sultan Selim ile birlikte durmuş olduğunu düşündüğümüzü belirtmiştik[5]. Çaldıran savaşında Osmanlı ordusunun sağ kanadını Anadolu Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa ile Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa komutasındaki Anadolu ve Karaman askerleri, sol kanadını ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa emrindeki Rumeli askerleri oluşturmuştur (Müneccimbaşı, 1285: 453). Diğer taraftan Ayas Paşa emrindeki tüfekli yeniçeriler, araba ve develerden oluşturulan siper gerisinde konuşlanmıştır. Osmanlı ordusunun iki kanadının sonunda, biri 10.000, diğeri 8000 asker olmak üzere Anadolu ve Rumeli Askerleri iki cenaha taksim edilmiştir. Askerlerin arkasında bulunan toplar, zincirlerle birbirine bağlandıkları için geçilmez bir set halindedir (Danişmend, 1971: 11). İran ordusunun sağ cenahı bizzat Şâh İsmail'in emrindedir. Sol cenah ise Diyarbakır vâlisi Ustacaluoğlu Mehmet Han'ın kumandasındadır. Savaş, Şah İsmail'in komutasındaki 40.000 süvarinin saldırısıyla başlamıştır (Müneccimbaşı, 1285: 453). Aynı zamanda Ustacaluoğlu Mehmet Han da, Anadolu ve Karaman kuvvetlerine saldırmıştır (Danişmend, 1971: 11). Anadolu Beylerbeyisi Sinan Paşa'nın plana göre askerlerini hızla geri çekerek, Safevi askerlerini Türk topçusu ile karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Topçularının bir anda ateş açması ile Şii ordusunun bu kanadı telef olmuştur (Müneccimbaşı, 1285: 453). Başta Ustacaluoğlu Mehmet Han olmak üzere birçok Sâfevi komutanı ölmüştür. Sinan Paşa'nın güçleri de Abdülbaki Han'ın komutasındaki Şii piyadesini dağıtarak bu kanadın komutanı olan Abdülbaki Han'ı öldürmüştür (Varlık, 1993: 193-195).

Ordusunun bozulduğunu gören Şah İsmail, Osmanlı ordusunun sol kanadına saldırmaya karar vererek Malkoçoğlu Ali Bey ve kardeşi Tur Ali Bey'in zayıf kuvvetlerine saldırmıştır. Büyük kahramanlıklar göstermelerine rağmen bu iki kardeş, Osmanlı yardımcı kuvvetleri onlara zamanında ulaşamadığı için şehit düşmüşlerdir (Celâlzade, 1990: 380). Bunun üzerine İran Şahı, ana kuvvetlere karşı dönerek kısa sürede azebleri de dağıtarak Rumeli Beylerbeyisi Hasan Paşa komutasındaki sol kol kuvvetlerinin üzerine yürümüştür (Müneccimbaşı, 1285: 453). Bu koldaki Osmanlı kuvvetleri önceden kararlaştırılmış olan

[5] Hüsrev Paşa, bu esnada sarayda kapucular kethüdası olarak görev yapıyordu ve bu sefer açıldığında Yavuz Sultan Selim ile birlikte İstanbul'dan çıktığını değerlendiriyoruz.

OPEN ACCESS creative commons COPE

planı uygulayamayıp topların önündeki kuvvetleri zamanında geri çekemediği için toplar gerektiği gibi kullanılamamıştır. Dolaysıyla Hasan Paşa ölüp askerleri Sultan'a doğru kaçmıştır (Lutfi Efendi, 1341: 230).

Yavuz Sultan Selim, Rumeli kuvvetlerinden oluşan sol kanada yardım için hemen Deli Hüsrev Paşa komutasında yeni bir birlik göndermiştir. Bu birliğin başında o tarihlerde Sarayda Kapıcılar kethüdası olan Hüsrev Paşa'nın olduğunu tahmin ediyoruz (Süreyya, 1311: 272). Hüsrev Paşa aslan gibi savaşa girip savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu hamle üzerine Şah İsmail taarruz yönünü değiştirip Osmanlı arka kuvvetlerine saldırmıştır. Ancak bu saldırısı da başarısız olmuştur. Aksine Şah İsmail Osmanlı silahlı birliklerinin önünde kendini bulmuştur. Bilgilere göre yaralanarak atından yere düşmüştür. Ancak Osmanlı süvarisinin üzerine yürüdüğünü gören ve kendisine çok benzeyen yakın adamı Mirza Ali'nin[6] "Şah benim" diye bağırarak teslim olması İran şahını kurtarmıştır. Şah İsmail de bu kargaşayı fırsat bilerek kalan birlikleri ile Tebriz'e kaçmıştır (Müneccimbaşı, 1285: 454; Varlık, 1993: 193-195).

Kazanılan zafer sonrası Yavuz Sultan Selim divan kurup savaşa katılan komutanlarını ödüllendirmiştir. Yavuz Sultan Selim dikkatini çektiği için bu savaşta gösterdiği çabaları sebebiyle Deli Hüsrev Paşa, Zeynel Paşa'nın yerine Karaman beylerbeyliğine atanmıştır (Feridun Bey, 1274: 462).

Diyarbakır Muharebelerinde Hüsrev Paşa

Çaldıran savaşı sonrasında Diyarbakır'ın (Amid'in) Osmanlıların doğu sınırını oluşturması ve Osmanlılar için önemli ve stratejik bir yer olması nedeniyle Safevilerden alınmasına karar verilmiştir. Bu işin kotarılması için de Osmanlılara iltica eden meşhur âlim İdris-i Bitlisi devreye sokulmuştur. İdris-i Bitlisi bölgede ağırlığı olan Şeyh Hüsamettin'in oğlu olup Şii Şah İsmail'in ortaya çıktıktan sonra bölgedeki Sünnilere zulmetmesi üzerine Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Onun Diyarbakır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinde büyük rolü olmuştur (Nejat Göyünç, 1969: 15). Buna karşılık, Şah İsmail Diyarbakır'a, Çaldıran seferinde maktul düşen Ustacalu oğlu Mehmed Han'ın yerine onun biraderi Kara Han'ı yollamıştır.

[6] *"Kendüye ğâyet müşâbih Sultan Ali nâm bir mukkarebi var idi. Hücum edenlere kendüyi Şah İsmail olmak üzere izhâr edüb".* Bkz. Müneccimbaşı, 1285: 454.

Kara Han beş bin kızılbaş ile Diyarbakır'ı muhasara etmiştir (Hoca Sâdeddin Efendi, 1279: 305). Yavuz Sultan Selim bu haberi duyunca hemen divan kurup Diyarbakır üzerindeki Safevi muhasarasını kaldırmak için Bıyıklı Mehmed Paşa'yı komutan tayin etmiştir. Bıyıklı Mehmet Paşa, Bu emre uyarak Diyarbakır'a giderken yolu üzerinde ve Safevilerin elinde olan Kemâh kalesini de kızılbaş elinden kurtarmak için (19 Nisan 1515) Amasya'dan yola çıkmıştır (Müneccimbaşı, 1285: 457). Ayrıca Osmanlılara iltica eden İdris-i Bitlisi on bin Kürd askeri ile Hısn-ı Keyfâ sancağında Bıyıklı Mehmed Paşa'ya mülaki olmuştur. Sivas Beylerbeyi Şadi Paşa da, beş bin süvâri ile gelip bunlarla birleşmiştir. Bu kuvvetler Diyarbakır yakınındaki Karaköprü mevkine ulaşmıştır. Kara Han, bu güçlere karşı direnemeyeceğini anlayınca Diyarbakır'dan Mardin'e çekilmiş ve Diyarbakır Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmiştir (Hoca Sâdeddin Efendi, 1279: 310).

Bıyıklı Mehmed Paşa (Eylül ortaları 1515) kalenin anahtarını teslim aldığı için Diyarbakır muhasarasını kaldırıp[7] Kara Han'ı takip etmek için Mardin'e yönelmiştir. Kara Han; Bıyıklı Mehmed Paşa'nın geldiğini duyunca değerli eşyalarını alıp Mardin'den de Sincâr Çölü'ne kaçmış ve şehri savunması için bazı eşkıyaları bırakmıştır. Bunun üzerine İdris-i Bitlisi Mardin ahalisine mektup göndererek şayet kalenin anahtarını teslim ederlerse şehir halkının mallarını, canlarını ve çocuklarını koruma sözü vermiştir. Buna göre Mardin'in öndegelenlerinden biri olan Seyyid Ali, İdris-i Bitlisi'ye gelip kalenin anahtarını vermiştir (Hoca Sâdeddin Efendi, 1279: 311). İdris-i Bitlisî ve Hısn-ı Keyfâ Sancakbeyi Halil Bey, beşyüz nefer Kürdleriyle Cevsak[8]'dan geçip Mardin hisarı altına ulaşmıştır. Onlar Mardin'in ve etrafının fethine devam etmek için Bıyıklı Mehmed Paşa'dan haber beklemişlerdir. Ancak Cevsak'ta kalan Şadi Paşa "benim vazifem Diyarbakır'a kadardır" diyerek askerlerini alıp çekilmiştir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 213b). Bıyıklı Mehmed Paşa bunu duyunca Diyarbakır'a çekilmek zorunda kalmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 262; Danişmend, 1971: 23). Böylece Mardin'in Osmanlı Devleti sınırlarına katılması iki yıl gecikmiştir.

---

[7] *"Asâkir-i sultani mevkib-i civân-bani sene-i ihdâ ve işrin ve tis'a-mie şa'banının evâyili Amid hisarındaki karar-mândelere manzur ve mücedden hayat-ı câvidâni bulmaları üzere müyesser olub yitdiler"*. Detaylı bilgiler için bkz. Mustafa Âlî, *Fatih*, 4225: 213b.

[8] Cavsak, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almakta olup, bugün Şanlıurfa iline bağlıdır. Cavsak Şanlıurfa'ya 64 kilometre uzaklıktadır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Kuşkusuz, Mevlanâ İdrisi Bitlisi, Paşaların arasında çıkan fitne ateşini söndürmek için acele Cevsak'a (yukarıda belirtildi) geri dönmüştür. İşte bunun üzerine Şadi Paşa cezalandırılmakla beraber Bıyıklı Mehmet Paşa'ya yardım etmek için, 18 Şeval 921 (25 Kasım 1515) tarihinde divân kurulup Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa komutasındaki Anadolu askerlerinin ilkbaharda Diyarbakır'a gitmesi emredilmiştir (Celâlzade, 1990: 401). Hüsrev Paşa, askerleriyle birlikte Harput ve Ergani semtlerinden Diyarbakır'a doğru ilerlemiştir. Diyarbakır'a giden Deli Hüsrev Paşa, yolu üzerindeki Harput kalesine ulaştığında kale, henüz Çerkes Hüseyin Bey tarafından kuşatılmıştı. Paşa kaleyi ve etrafındaki köyleri kontrol altına alıp Kemah Hâkimi olan Feraçin oğlu Ahmed Bey ile ittifak ederek üç günlük muhasaradan sonra kaleyi tamamen fethetmiştir. Şah İsmâil, Mardin kalesindeki adamlarını takviye için Hemedan hâkimi Yegân Bey'i ve Irak memleketlerinden Kelher ve Kerrad Hâkimi Çuka Sultan'ı altı yüz nefer hassa korucusunu Sini derbendinden ve Kerkük yolundan Bağdat'a gönderdi. Onlar Bağdat hâkimi olan Kığır Han ile birleşip Kara Han'ın yardımına gitmek için Mardin'e yöneldiler. Bu sırada Kürd beyleri Osmanlı ordusu önündeki geçitleri ve yolları kapatmaya başlamışlardı. Buna rağmen Osmanlı ordusu Sincar yakınlarında Azerbaycân yollarını kapatan İran yanlıları ile şafak zamanından gün batımına dek savaşıp düşmanı mağlup etmişlerdir. Kaçan kızılbaşlar Ruhâ (Urfa) yolunu tuttular ve Mardin'deki Kara Han'ın ordugâhına kaçtılar (Hoca Sâdeddin Efendi, 1279: 313-314).

Osmanlı ordusu, Hüsrev Paşa gelene kadar, Kerh[9] denilen yerde, Diyarbakır'a olabilecek ani saldırıları önlemek için ordugâh kurmuştur. Bu esnada Bıyıklı Mehmed Paşa bir plan kurarak (bir müellife göre üç diğer bir müellife göre ise altı fersah mesafedeki) düşmanı kendi gönderdiği küçük bir kuvvet ile üzerine çekmek istemiştir. Ancak o bu planı kurarken ne maiyetindeki tecrübelilerin tecrübelerine müracaat etmiş ne de mevsimin çıkarabileceği muhtemel tehlikeleri

[9] 1928'de Diyabakır vilayetinin Seyyid Hasan nahiyesine bağlı bir köydür (Son Teşkilat-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları, s. 598; Bugün Üçtepe Höyük, Diyarbakır il merkezinin 40 kilometre güneydoğusunda yer alan bir höyüktür. Eski adı Kerh ya da Kerh-i Dicle olan Üçtepe köyü, Bismil ilçesine 10 kilometre uzaklıktatır. Bkz. Üçtepe/Kerh. (2024, 15 Haziran). İçinde TAY-Yerleşme Ayrıntıları. http: //tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2758&html=masterDetail.html&layout=web

göz önünde bulundurmuştur[10]. Bıyıklı Mehmed Paşa tedbirsizlik ederek Harput hâkimi Çerkes Hüseyin Bey'i iki bin süvarinin başına serdar tayin ederek on binden fazla kızılbaş ordusuna karşı göndermiştir. Bu kuvvetler Kızılbaşları takip etmiş ve şiddetli bir muharebe yapmışlarsa da kendilerinden kat bekat fazla olan Kızılbaşlar bunları mağlup etmiştir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 214b; Hoca Sâdeddin Efendi, 1279: 315).

Bunu gören Bıyıklı Mehmed Paşa Diyarbakır'a dönmek zorunda kalmış ve orada bir müddet bekleyek yardımcı kuvvet beklemiştir. Ardından da derhal harekete geçerek Karaköprü'ye kadar Kara Han'ı takib etmiştir. Nihayet Mardin civarında Koçhisar mevkiindeki Dede-Kargın sahrasında iki taraf karşı karşıya geldiler (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 215a; İlhan, 1992: 116-117). Mayıs 1516'da vukubulan bu savaşta Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ordusu Kara Han'ın ordusunu mağlup etmiş, Kara Han'ın başı kesilerek bu bölgedeki Safevi tehlikesi tamamen ortadan kaldırılmıştır (İlhan, 1992: 116).

Hüsrev Paşa Koçhisar Savaşında

Az önce de belirtildiği gibi Koçhisar savaşı, Mardin yakınında Koçhisar kasabasının Dede-Kargın mevkiinde olmuştur. Diyarbakır'a giden Hüsrev Paşa Harput'u zapt ettikten sonra Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ordusuna katılmıştır. Diyarbakır'da toplanan Osmanlı ordusu buradan kalkıp Mardin'e doğru yola çıkmıştır. Osmanlı ordusu serdarı Bıyıklı Mehmed Paşa, Rebülâhir 922 (Mayıs 1516) tarihinde Safeviler ordusu serdarı Kara Han'ın ordusu ile karşı karşıya gelmiştir (Danişmend, 1971: 23).

Bu savaşta Osmanlı ordusu savaş meydanında üç kısım halinde durmuştur. Ordunun merkezinde Yeniçeri birlikleri ile Bıyıklı Mehmed Paşa vardır. Ordunun sağ kolunda ise Karaman vâlisi Hüsrev Paşa ile birlikte Anadolu ümerası duruyordu. Sol kolda ise, Kemâh vâlisi Kara Hüseyin oğlu Ahmed Bey ve hudut beyleri ile birlikte Melik Halil Eyyüb liderliğindeki Kürtlerden dört binden fazla asker vardı. Sason hâkimi Mehmed Bey, sair Şirvan emirleri, Egil sancakbeyi Kasım Bey, Bitlis hâkimi Şeref Bey, Nemerân zabıtı Davud Bey Irâk vâlisi Zirki Ahmed Bey ve yine sağ kolda Çemişkezek hâkimi Mir Hüseyin Bey ve

[10] Şiddetli İlkbahar yağmurlarının yanısıra İdrîs-i Bitlisî bu planın mahzurlarını belirttiyse de bir faydası olmadı. Sonuçta pusudaki Osmanlı kuvvetleri tuzağa düşürülüp katledildiler (İlhan, 1992: 116-117)

OPEN ACCESS creative commons COPE

birçok Dulkadirli[11] Arap beyler saf saf durup alaylar bağladılar (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 215a). Safeviler ordusu ise, iki kısma ayrılmıştır. Karaman askerinin karşısındaki Sol kolda Kara Han ve Şehzade Hüseyin Han ile birlikte 300 nefer hassa askeri vardır. Sağ kolda Bağdat valisi Kayser Sultan ile Kürt beyleri, Durmuş Han, Çuka Sultan ve Hamedan hâkimi ile birlikte 300 sipahi eşlik ediyordu (Hoca Sâdeddin Efendi, 1279: 317-318).

Kara Han, Osmanlı ordusunun sağ tarafında yer alan Hüsrev Paşa'nın bulunduğu kanada saldırmıştır. Daha önceden planlandığı anlaşılan bir hamle ile Karaman askerlerinin geri çekilmesiyle Safevi ordusu kendisini Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ateşli silahlarla donatılmış kuvvetlerinin önünde bulmuştur. Osmanlı kuvvetlerinin ağır ateşiyle düşmanın can ve ciğerleri dağlanmıştır. Kara Han esir düşmüş ve kellesini Nasuh isimli bir gâzi gövdesinden ayırmıştır. Geri kalan Safeviler ordusu Musul yolunu tutarak Kerkük yolundan Tebriz'e kaçmışlardır (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 215a). Bu bilgilere göre Koçhisar savaşı Çaldıran savaşının küçük bir uygulaması olmuştur. İran tarafının ikinci defa aynı tuzağa düşmeleri ilginçtir.

Hüsrev Paşa Mercidâbık Savaşında

Mercidabık Savaşı Yavuz Sultan Selim'in Rumeli'deki siyasetini daha rahat ve endişesiz olarak uygulayabilmek için Doğu'da İran siyasetini Çaldıran Savaşı ve biraz önce de zikrettiğimiz Diyarbakır, Mardin ve diğer fetihlerle büyük oranda çözmüştü. Burada çözülmesi gereken bir de Mısır-Memlüklü meselesi kalmıştı. Bunun da çözülmesi de gerekliydi. İşte bu meselesinin çözüm yoluna girebilmesi için gereken bahanelerden biri de Yavuz Sultan Selim'in kardeşi şehzade Korkud'un, Memlük Sultan'ı Gavri'ye iltica etmesidir. Yavuz Sultan Selim, bu şehzadeyi Memlük Sultanı'ndan geri istediyse de şehzade geri gönderilmemiş ve Memluk Sultanı bu isteği reddetmiştir. Ayrıca Osmanlı Sultanı, Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin Çaldıran savaşında Safeviler ile gizlice bir ittifak yaptığını da öğrenmiştir. Bu gerginlikler, Osmanlı-Memlük ilişkilerinde derin yaralar açmış ve tarafları savaşa sürüklemeye neden olmuştur. (Emecen, 2004: 174-176). Ayrıca Kansu

[11] Kaynaklarda ve araştırmalarda bu terim Zülkadirli, Zülkadirlü, Dulkadirlü, Dulkadirli şeklinde farklı şekillerde geçer. Biz ahenk için Dulkadirli şeklini tercih edeceğiz.

Gavri'nin el-Bîre'deki[12] âmili Alâ'üd-devle, Osmanlı ordusu Safevilere yöneldiği sırada, Maraş ahalisine Osmanlı ordusuna erzak satmamasını emretmiştir. Yavuz Sultan Selim etrafındaki âlimlerle istişare neticesinde, Kansu Gavri'ye valisinin yaptıklarını anlatan mektup göndermiştir. Ancak Sultan Gavri bu mektuba "o benim tebaalarımdan değil, bana itaat etmiyor" diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim Divân-ı Harbi toplayarak Kansu Gavri'ye karşı sefere yapmaya karar vermiştir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 219b). Yavuz, 4 Haziran 1516 tarihinde Kadıasker Zeyrekzâde ve Karaca Paşa'ya bir mektup vererek Kahire'ye Sultan Gavri'ye elçi olarak göndermiştir. Bu mektupta Sultan Gavri'nin Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesi isteniyordu. Bu sırada Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi için İstanbul'dan yeni çıkmıştır[13]. Adı geçen elçiler Mısır'a geldiğinde, Sultan Gavri, daha önce kendi elçilerine olanlara misilleme olarak bu elçilere sert davranmış, belki bir zaman hapis edip büyük bir siyasi hata yapmıştır (Celâlzade, 1990: 414).

Yavuz Sultan Selim İstanbul'dan ayrılmadan önce veziriazamlığa getirdiği Sinan Paşa'yı 28 Nisan 1516 tarihinde önden bölgeye gönderdi. Sultan Gavri Sinan Paşa'nın hareketini öğrenince yanında 40.000-50.000 kişilik bir kuvvetle (19 Mayıs) Halep'e doğru çıktı (Emecen, 2004: 174-176). Yavuz Sultan Selim, 22 Cemazeyilahir 922 (23 Temmuz 1516) tarihinde Sinan Paşa ile Elbistan Sahrasında buluştu (Feridun Bey, 1274: 478). Aynı sırada Kansu Gavri'nin (25 Temmuz) Haleb'e ulaştığı haberi gelmiştir. Bu arada Memlük Sultanı Gavri, Osmanlı tarafından gönderilen elçileri kabul etmiş ve Moğolbay'ı da Osmanlılara elçi olarak göndermiştir. (Emecen, 2004: 174-176). H. 29 Cemazeyilahir 922 (30 Temmuz 1516) tarihinde büyük divan toplanmış istişareler neticesinde Rumeli, Anadolu ve Karaman beyleri davet edilerek Arap üzerine yürünmesine karar verilmiştir (Haydar Çelebi, 1997: 182).

---

[12] Günümüzde Birecik (İdris Bostan, "Birecik" *DİA*, VI, 187-189).

[13] Feridun Bey, "*Şehri-i Cemaziyelevvel sene 922 üçüncü gününde Zeyrek Zâde ki Rumeli Kadıaskeri Karaca Paşa ile Mısr'a elçiliğe Gönderildi*" ifadesiyle anlatır. Haydar Çelebi'nin Ruznamesinde,"*1 Cemaziyelevvel 922 (2 Haziran 1516) Pazartesi günü Kadıasker Zeyrek Zade'yi ve Karaca Paşa'yı Mısır'a elçiler olarak gönderildi. Padişah da İstanbul'dan hareket etti*" ibaresiyle farklı tarih ile ifade edilmektedir. Detaylı daha bilgiler için bkz. Feridun Bey, 1274: 477-478; Haydar Çelebi, 1997: 182.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Memlük Sultanının elçisinin Yavuz Sultan Selim huzuruna girdiği günde Behesni Hâkimi Padişaha gelip kale anahtarını teslim etti. Bunun üzerine, Yavuz Sultan Selim, 12 Receb (11 Ağustos)'ta Behesni kalesinin muhafazası için oraya otuz garip yiğit gönderdi. Ayrıca Behisni kalesinin hâkimine yeterli adam vermeleri için Şehsüvâroğlu Ali Bey'e ve Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya da emirler gönderdi (Feridun Bey, 1274: 478-479; Haydar Çelebi, 1997: 185). Bu arada Memlük ordusu da Halep'ten yola çıkarak Mercidabık Ovası'nda konaklamıştır. Sultan Kansu Gavri ve Yavuz Sultan Selim'in sevk ve idaresindeki iki ordu 25 Receb 922 (24 Ağustos 1516) Pazar gününün sabahı burada karşı karşıya gelmişlerdir (Feridun Bey, 1274: 479; Bin Tûlûn, 1984: 229-230).

Mercidabık muharebesinde Osmanlı ordusunun harb düzeni şu şekilde idi: Yavuz Sultan Selim yeniçerilerle beraber merkezde, sağ kanatta Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa ve Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Dulkadir Beylerbeyi Şehsüvar oğlu Ali Bey ve Ramazan Bey askerleriyle beraber yer almıştır. Sol kanat, Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa'ya emanet edilmiştir. Diyarbakır beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa da bu tarafa yerleştirildi (Lutfi Efendi, 1341: 248). Ordunun önüne toplar yerleştirildi ve önden arkaya savaş arabaları konularak bir siper oluşturuldu. Gavri ordusunun harb nizâmı ise şu şekildedir: Sultan Kansu Gavri merkezde durmuş, sağ tarafta Halep emiri Hayır-Bay, sol cenah ise Şam emiri Sıbay'a teslim edilmiştir (Danişmend, 1971: 27).

Mercidabık Muharebesinin güneşin doğuşuyla başlayıp öğleden sonraya kadar yaklaşık 8-9 saat sürdüğü sanılmaktadır. Savaş Türk ordusunun tam ve kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu meşhur savaşta Sultan Kansu Gavri telef olmuş ve devletinin birçok büyük emiri öldürülmüştür. Bu zafer, tüm Arap ülkelerini Osmanlıların önüne açmıştır. Ardından Sultan Selim Mısır'a doğru yola çıkmıştır (Danişmend, 1971: 28).

Bu sırada Deli Hüsrev Paşa'nın Yavuz Sultan Selim ile Mısır seferine iştirak ettiğine dair bir kayıt yoktur[14]. Çünkü Diyarbakır Valisi, Yavuz Sultan Selim'e Kızılbaşın veziri Çaban Bey'in 22 Zilkade 922 (17

[14] Daha önce Hüsrev Paşa'nın Mısır seferi için yola çıktığını belirtmiştik. Ancak Mercidabık savaşı sonrası Safevi askerlerinin Bağdad'ta gelmesi üzerine kendisinin tekrar Diyarbakır'ın güvenliği için oraya gönderildiği anlaşılıyor.

Aralık 1516) tarihinde bir miktar askeri ile Bağdad'a geldiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim Diyarbakır'a yardımcı kuvvetler olarak Şehsüvaroğlu Ali Bey ve Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı göndermiştir (Seslikaya, 2014: 103). Bu bilgiler Hüsrev Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi için gittiğinde Osmanlı ordusu içinde olmadığına işaret etmektedir.

Hüsrev Paşa'nın Şah Velî İsyânı'nın Bastırılmasındaki Rolü

Şah Veli İsyanı, Osmanlı Devleti'nin Orta ve Doğu Anadolu'daki hâkimiyetini sarsmayı ve Anadolu'da karışıklık çıkararak Osmanlı Devleti'nin İran'la mücadelesini engelleyen Safevi destekli isyanlardan biridir. Şah Veli, 1519 yılında Bozok bölgesinde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Şeyh Celal'ın müridlerinden biridir. Şah Veli isyanı, Şii eğilimli Kızılbaş Safevilerin tahrikiyle ortaya çıkmıştır[15]. Celali denilen Şah Veli, 924'te (1520) Amasya yakınında Turhal Kalesi'nde isyan edip çevresine asiler toplamıştır. Yavuz Sultan Selim bu haberi alınca hemen Divân-ı Harbi kurmuştur. Bu ayaklanmanın bastırılması için Vezir Ferhad Paşa'yı serdar tayin etmiştir. Aynı zamanda Yavuz Sultan Selim, Ferhad Paşa gelene kadar da Dulkadirli valisi Ali Bey'in yardımına gitmeleri için Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Sivas Beylerbeyi Şadi Paşa'ya emirler göndermiştir[16].

Bu esnada Deli Hüsrev Paşa, Yavuz Sultan Selim'e Dulkadiroğlu Valisi Ali Bey ve Sivas Beylerbeyi Şadi Paşa ile birlikte, Elbistan'da yerleşen Şah Veli'ye karşı yola çıktıklarını haber veren bir mektup göndermiştir. Bu bilgiden Turhal'da isyan bayrağı açan Şah Veli'nin daha sonra Elbistan coğrafyasına geldiği anlaşılıyor. Şah Veli onların kendisi üzerine geldiklerini duyunca, Sivas hududuna kaçmıştır. Deli Hüsrev Paşa, Şadi Paşa ve Dulkadiroğlu Valisi Ali Bey, Osmanlı kuvvetleri ile birlikte Şah Veli'yi Sivas hududuna kadar takip

[15] 1519'da Bozoklu Şeyh Celâl adında bir kişi mehdîlik iddiasıyla Tokat civarında isyan edince bundan sonraki isyanlar, hangi gaye ile ve ne türden olursa olsun, halk arasında onun adına nisbetle Celâlî sıfatıyla anılmaya başlandı. Detaylı bilgiler için bkz. İlgürel, 1993: 252-257.

[16] *"Ferhad Paşa kapû halkı ile gidüb ama Zulkâdîrlu'nun vâlisi Ali Bey ve Karaman beylerbeyisi Hüsrev Paşa ve Sivâs beylerbeyisi Şâd Paşa bu üçü ittifâk edüb hurüc eden hârici üzerine varub hâylî cenk ve cidâl eyleyüb âhirü'l emr o bâğilerin ekseri kırılıb ve başları olan habisin başı kesilib Sultân Selim'e gönderdiler".* Lutfi Efendi, 1341: 283-284.

OPEN ACCESS creative commons COPE

ederek, orada Şahruh Köprüsü yakınındaki ovada iki taraf karşılaşmıştır (COA, TSMA.E.: 592/14). Şiddetli bir muharebeden sonra Şah Veli mağlup olup yine kaçmıştır. Şah Veli Ulu Yörük aşiretine iltica ettiyse de, bu aşirete bağlı Cunger oymağı[17] tarafından Dulkadiroğlu Valisi Ali Bey'e teslim edilmiştir. Onun tarafından Şah Veli'nin başı kestirilmiş ve Osmanlı Padişahına gönderilmiştir (Müneccimbaşı, 1285: 471; Lutfi Efendi, 1341: 284).

Hüsrev Paşa'nın Anadolu Beylerbeyliği

Yavuz Sultan Selim'in vefatından sonra oğlu Süleyman tahta geçince, Memluk Sultanlığını yeniden diriltmek ve Mısır'a Sultan olmak isteyen Canbirdi Gazâli yeni Sultan'ın daha genç ve tecrübesiz olduğunu düşünerek isyan etmiştir (Danişmend, 1971: 66; Emecen, 1993: 141-143). Canbirdi Gazâli, Osmanlı idaresinden razı olmayan Arapları ve Memluklüleri toplayarak Osmanlılara karşı bir ordu kurmuştur. Canbirdi, Mısır ve Şam'daki Osmanlı hâkimiyetini ortadan kaldırdıktan sonra adına hutbe okutarak madeni para bastırmıştır (Solâkzâde, 1297: 433-434). Ayrıca Rodos Şövalyelerinden de yardımcı kuvvetler istemiş ve bunların desteğiyle Beyrut ve Trablus şehirlerini de ele geçirmiştir (Danişmend, 1971: 66)

Bunun üzerine, Halep Valisi Karaca Paşa Canbirdi ayaklanmasını Sultan'a haber vermiştir. İsyan haberi gelince Kanuni Sultan Süleyman fevkalade divan kurarak bu ayaklanmanın bastırılması için Ferhad Paşa'yı görevlendirmiştir (Lutfi Efendi, 1341: 294-295). Bu vaziyet üzerine, Ferhad Paşa'nın bölgeye ulaşmasına kadar Dulkadiroğlu Vâlisi Şehsuvâr oğlu Ali Bey'in güçlerinin takviyesi için Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Sivas Beylerbeyi Şadi Paşa bölgeye gönderilmiştir. (Solâkzâde, 1297: 435; Lutfi Efendi, 1341: 283-284). Anadolu Beylerbeyi Ayas Paşa ile Dulkadiroğlu Valisi Şehsuvaroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Piri Beyler de, bu seferde Ferhad Paşa'nın yardımına memur edilmişlerdir (Yurdaydın, 1961: 9). Canbirdi Gazali'ye bu hareketlerin haberi gelince Şehsuvaroğlu Ali Bey'e ve Ramazanoğlu Piri Bey'e kendisinin yanında durmaları için haberler gönderirken bir yandan da Şah İsmail'den yardımcı kuvvetler istemiştir (Emecen, 1993: 141-143). Canbirdi, Halep Kalesini kış mevsimine rağmen kuşatmıştır (1 Kasım

[17] Ayşe Kavak, *İç Anadolu'da Yörük Teşekkülleri: Uluyörük (1455-1845)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış doktora Tezi, İstanbul 2023, 77-78.

1520). Ancak Canbirdi Ferhad Paşa'nın Halep'e doğru ilerlediğini öğrendiği zaman kuşatmayı kaldırıp Şam'a geri çekilmiştir. Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Halep'e vardığında Canbirdi'nin kaçıtığını Sultana bildirmiş ve yeni bir emir gelene kadar orada beklemiştir. Bu esnada, Ferhad Paşa Antakya'yı geçerek Hama'ya vardığında, Halep'te bekleyen Hüsrev Paşa askerleriyle birlikte Ferhad Paşa'ya katılmıştır (Yurdaydın, 1961: 10-11).

Canbirdi Gazâli Şam yolunda iken askerlerinin çoğu onu terkedip kaçmıştır. Hatta bir rivayete göre, Canbirdi Şam'a ulaştığında, Ferhad Paşa da Haleb'e gelmişti. Burada Canbirdi Gazâli, ordusunu Ferhad Paşa ile yüzleşmek için hazırlamaya başlamıştır. Şam yakınında "Mastabatü'ş-Şam" adıyla bilinen ovada yerleşen Osmanlı ordusu, iki koldan oluşmuştur. Sağ kolda Şehsuvaroğlu Ali Bey ile Anadolu Beylerbeyi Ayas Paşa ve sol kolda Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa bulunmaktadır. Bu bölgede iki ordu (27 Ocak 1521)'de Çarşamba günü karşı karşıya gelmiştir (Yurdaydın, 1961: 10-11; Hammer, 1947: 270-271). Büyük bir muharebeden sonra Canbirdi mağlup olup iki adamıyla birlikte kaçmıştır. Bunun üzerine Ferhad Paşa Canbirdi Gazali'nin saklandığı yeri bildiren kişiyi ödüllendireceğini ilan etmiştir. Bu haberi alan "Seyid Ali" adındaki bir kişi Ferhad Paşa'ya gelerek Canbirdi'nin yerini bildirmiştir. Alınan bilginin doğru çıkmasıyla Canbirdi Gazâli tutuklanarak kafası kesilmiştir (Danişmend, 1971: 66; Solâkzâde, 1297: 437). Osmanlı ordusu Şam'a girdikten kısa bir süre sonra Sultanın fermanıyla Anadolu beylerbeyi Ayas Paşa Şam Beylebeyi olarak tayin edilmiş ve Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya da Anadolu beylerbeyliği verilmiştir (Yurdaydın, 1961: 14).

Hüsrev Paşa'nın Diyarbakır Beylerbeyliği

Anadolu Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Suriye'deki Canbirdi Gazali isyanının bastırması sonrasında, Kanuni Sultan Süleyman Macaristan seferine giderken, Anadolu'yu İran Şahı'nın saldırılarından korumak amacıyla yine Ferhad Paşa ile birlikte Kayseri'ye gitmiştir (Yurdaydın, 1961: 17). Aynı yılın Aralık ayında Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın vefat haberi gelmiştir. Bu bölgenin özellikle İran sınırlarında stratejik ve önemli bir konumda bulunması ve bölgede sık sık yaşanan çatışma ve isyanlar nedeniyle, İran sınırında bulunan Kürt beylerinin Osmanlı Devleti'ne olan sadakatleri belirsizdi. Bu sebeple bölgenin daha dikkatli bir şekilde idaresi için dirayetli ve tecrübeli bir devlet adamına ihtiyaç vardı. Kanuni Sultan Süleyman, bu konuyu devlet

OPEN ACCESS creative commons CORE

büyükleri ile istişare ettikten sonra, Diyarbakır'ın ikinci Osmanlı valisi olarak Deli Hüsrev Paşa'yı tayin etmiştir (Grammont, 1979: 30).

Kanuni Sultan Süleyman, 1522 yılında Rodos seferine giderken, Diyarbakır'ı korumak ve Safevîlerin olası saldırılarına karşı sınırları güvence altına almak amacıyla Diyarbakır beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya emir gönderdi. Aynı yılın sonunda Deli Hüsrev Paşa'nın, Kanuni Sultan Süleyman'a birçok isyanla karşılaştığını ve bu isyanları bastırmayı başardığını bildirdiği de görülmüştür (Grammont, 1979: 32).

Deli Hüsrev Paşa, Diyarbakır Beylerbeyiliğinde on yıl geçirmiş ve Osmanlı-Safevî ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, "*açgözlülük ve kayırmacılık*" gibi bazı olumsuz niteliklerine rağmen, Diyarbakır'ı Safevîlerin ani saldırısından korumuş ve bu bölgede çıkan isyanları tehlikeli boyutlara ulaşmadan bastırmıştır. Bu bağlamda, Hüsrev Paşa selefi Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından kurulan casus ağı ve İran Şahı'nın zulmünden kaçanlar aracılığıyla sürekli olarak Safevîler hakkında Padişaha haberler göndermiştir (Grammont, 1991: 241-242). Bu cümleden olmak üzere Hüsrev Paşa Şah İsmail'in Tebriz'den ayrılıp Ucân Yaylasındaki yazlığına gitmesini 21 Haziran 1522 tarihli raporuyla (COA, TSMA.E.: 813/31) ve Şah İsmail'in ölümünden sonra yerine oğlu Tahmasb'ın İran tahtına geçişi vermesi bu haberler arasındadır (COA, TSMA.E.: 881/43).

Feridun Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya, Haydar Çelebi'nin kendi el yazısıyla yazdığı ve Temmuz 1525 tarihli mektubunu gönderdiğini belirtmektedir. Bu mektupta, Kanuni Sultan Süleyman Hüsrev Paşa'ya İran'a yapılacak sefer için gerekli hazırlıkları yapmasını emretmektedir. Bu sırada Kanuni Sultan Süleyman Macaristan seferine hazırlanıyordu. Kanuni bu emirle muhtemelen Osmanlı sınırlarını Safevilerin ani saldırılarından korumak için Hüsrev Paşa'dan bu hususta gerekli tüm tedbirleri almasını ve doğudaki düşmanına cayrdırıcı bir uyarı vermesini istemiştir (Feridun Bey, 1274: 543-544). Sonuç olarak, Deli Hüsrev Paşa, Diyarbakır'da işlediği bazı suistimallere rağmen, bölgenin yönetimini üstlenmeyi ve Osmanlı sınırlarını Safevîlerin ani saldırılarına karşı korumayı başarmıştır.

Hüsrev Paşa'nın Baba Zünnun İsyanının Bastırılmasındaki Rolü

Baba Zünnun isyanının sebebi olarak gösterilen olayı Gelibolulu Âlî Künhü'l-Ahbâr'da kısaca şöyle anlatır: Bozok sancağında Sülün lakaplı ve Kadri Hoca diye tanınan eşkıya başı, onun oğlu Şah Veli ve Baba Zünnun diye bilinen üç eşkıya başı 10 Ağustos 1527 tarihinde, sancakbeyinin kaldığı konağı basıp Hersekzade Ahmed Paşa'nın oğlu olan Mustafa adlı sancakbeyini, sancağın kadısı olan Muslihiddin'i ve vilayetin yazımını gerçekleştiren Kâtip Mehmed'i katletmişlerdir. Sancakbeyinin hapishanesini basıp burada bulunan her türlü beylik alameti olan bayrak, sancak vs.yi almışlardır. Ayrıca mevcut mehter aletlerini de alıp nevbet davulu çaldırarak isyan bayrağını açmışlardır. Bununla da yetinmeyip etrafta bulunan memleketleri garet edip ahalisine de zarar vermişlerdir. Bu şekilde Bozok'tan Sivas vilayetine doğru çekilerek sağa sola dağılmışlardır.

Âlî'nin anlattığına göre isyanın sebebi öldürülen kadı ve il yazıcısı, Sülün oğlu Murad Bozok havalisinde ehli fesad olarak bilinip babası da inadçı bir ihtiyar iken, bunların bir mezraasına vergi olarak sancak yöneticisinin bilgisi dâhilinde il yazıcısı 200 akça fazla yazmıştır[18]. Öyle olduğu farz edilse bile bunlar bu fazlanın ya kaldırılmasını ya da miktarının azaltılmasını talep edip bunun gerçekleşmesi için günlerce Bey kapısına gelip gitmişler. Ancak taleplerine hiçbir cevap alamamışlardır. Hatta bir kızgınlık anına gelip ihtiyar Sülün'ün uzun saçlarını kesip ellerine vermişlerdir. Bunlar da eşkıyaların toplandığı mahalle varıp bu yapılanları anlatarak kendilerine yapılan haksızlığa isyan etmişlerdir. Bunun neticesinde il yazıcısının toplanma yerine varıp biraz önce de belirtildiği gibi Sancak Beyinin, kadının ve il yazıcısının başlarını kesmişlerdir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 253a). Âlî'nin anlattıklardan isyancıların sancakbeyini ve diğer ileri gelen iki görevliyi öldürdükten sonra Osmanlı Padişahı tarafından sancakbeyine verilen bütün alametleri alıp onları ellerinde açarak isyan etmeleri ve etraftaki memleketleri yağma edip insanları öldürürken Osmanlı resmi alametlerini kullanmaları bir nevi sabotaj ve halkı devlete karşı kışkırtma hedefi güttükleri anlaşılmaktadır:

[18] Osmanlı Devleti'nde bir vilayetin veya sancağın tahriri yapılırken Sancakbeyi ve o sancağın kadısı yazım esnasında hazır bulunurdu. Yazımı ise Tahrir Emini denilen kâtip gerçekleştirirdi. Mehmet Öz, (2010) "Tahrir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 39, ss. 425-429.

OPEN ACCESS creative commons COPE

> "…mîr-i mezbûrun habishâne ve tuğ ve râyet-i bî-nihâyet ve sâir hayme ve hargâhını alup şâhâna tuğ ve sancak kaldırup ve mehterlerine kânun-ı Osmânî üzere tabl ve nefîr surna (zurna) çaldırup etrâf meâmlik gâret…"(Mustafa Âlî, Fatih 4225: 252b-253a).

Yukarıda da zikredildiği gibi Baba Zünnun, 10 Ağustos 1526'da Bozok'ta isyanını başlatmış ve Bozok Sancakbeyi Mustafa Bey'in sarayına saldırarak onu öldürmüştür. Baba Zünnun, Osmanlı yönetiminden memnun olmayan asileri toplamak için İçel'den Tokat'a doğru ilerlemeye başlamıştır (Lutfi Efendi, 1341: 331-332; Danişmend, 1971: 123). Anlaşılan odur ki isyan Bozok havalisinde beşlemekle birlikte İçel-Tokat arasındaki bütün alanlara yayılmıştır. Bu isyanın bastırılması için Karaman Beylerbeyi Hürrem Paşa, askerleriyle birlikte Baba Zünnun'un oğlu Tonuz ile Kayseri civarındaki "Kurşunlu" adıyla bilinen yerde karşı karşıya gelmiştir. Ne yazık ki Tonuz, bu çatışmada hem Hürrem Paşa'yı hem de İskender Paşa'yı öldürmüştür (Matrakçı, 2019: 354).

Bir başka kaynağa göre ise bu isyan şu şekilde başlamıştır: Dulkadirli aruğından Baba Zünnun, Süğlan oğlu Musa adında bir asi ile de bileşerek etrafında 3.500 nefer kadar asi daha toplamıştır. Bunlar Sivas etraflarına saldırarak yağmaya başlamışlar. Yine de Sivas Beylerbeyi Hüseyin Paşa asileri karşılamak üzere hazırlıklara başlamıştır. Bu arada Maraş Valisi Mahmud Bey, Hüseyin Paşa'ya yardım etmek için Dulkadirli askerleriyle birlikte Sivas'a gitmiştir (Celalzâde, FATİH5997: 127b). Sivas Beylerbeyisi Hüseyin Paşa ve Adana Beylerbeyi Ramazanoğlu Pîrî Bey "Höyüklü" adlı mevkide asilerle karşılaşıp onlara galip gelmişlerdir. Bu muharebede maktul düşen Baba Zünnun maiyetindeki asi zümreler akşam olup gece karanlığından faydalanarak yakınlardaki dağlara kaçmışlardır. Bunlar gece yarısında tekrar toparlanıp Hüseyin Paşa karargâhına saldırarak mağluplar galip olup öldürülen asi liderinin intikamını almışlar (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 253a-b). Saldırı sonucunda Hüseyin Paşa yaralanmış ve bu nedenle Sivas'a çekilmiştir. Yarası ağırlaşarak birkaç gün sonra kendi konağında bu yaralanmanın sonucu hayatını kaybetmiştir. Olayların bu kerteye ulaşması üzerine Diyarbakır Beylerbeyisi Hüsrev Paşa, isyanın bastırılması için görevlendirilmiştir. Hüsrev Paşa, hemen hareket edip isyancıları takip ederek onları 12 Ekim 1526'da imha etmiştir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 253a-b; Lutfi Efendi, 1341: 331; Matrakçı, 2019: 354).

Hüsrev Paşa'nın 1532 Tarihli Macaristan Seferine Katılması

Hüsrev Paşa Diyarbakır valiliği yaparken, Osmanlıya iltica eden Azerbaycan Valisi Ulama Paşa'ya karşı işlediği iddia edilen bir suç nedeniyle valilikten azledilmiştir. Ancak Hüsrev Paşa 1532 yılının ilk aylarında İstanbul'a doğru yönelmiş, bazı devlet adamları aracılığıyla padişah tarafından affedilmiştir (Bu afffedilme olayı Hüsrev Paşa'nın ikinci defa Osmanlı Padişahı tarafından affedilişidir). Hüsrev Paşa, affedilmesinden kısa bir süre sonra devlet hizmetine geri alınarak, Fil Yakup Paşa'nın Diyarbakır valisi olarak atanmasının ardından Anadolu vilayetine ikinci defa beylerbeyi olarak tayin edilmiştir (Grammont, 1979: 38).

Bu sırada Macaristan krallığına göz diken Avusturya kralı Ferdinand, Osmanlılar tarafından desteklenen Macaristan kralı John Zapolya'yı ortadan kaldırmak amacıyla Budin kalesini kuşattı ve Estergon, Vişegrad ve Vaç'ı ele geçirmiştir. John Zapolya, Ferdinand'ın bu kuşatmasını kaldırtmak için Semendire Sancakbeyi Balı Bey oğlu Mehmed Bey'den yardım istedi. Semendire Sancakbeyi Mehmed Bey ve Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey istenen yardım talebine cevap vermek üzere, Budin'e doğru ilerledi. Ferdinand, bu kuvvetlerin Budin'e hareketini öğrendiğinde hemen Budin kuşatmasını kaldırdı (Erdoğru, 2014: 167-168).

Kanuni Sultan Süleyman, Ferdinand'ın muhtemel saldırılarına kesin bir şekilde son vermek üzere Macaristan seferine çıkmıştır. Kanuni İstanbul'dan ayrılarak Edirne'ye yönelmiştir (25 Nisan 1532). Kanuni Sultan Süleyman, Edirne'de Ramazan Bayramını kutladıktan sonra 17 Mayıs Niş'e ilerlemiştir. 13 Haziran'da Niş'e vardığında Ferdinand'ın elçileri barış isteğiyle ordugâha gelmişlerdir. Daha sonra Kanuni, Niş'ten ayrılarak 25 Haziran'da Belgrad'a ulaşmıştır. Padişah Belgrad'da iki gün kalmıştır. Ardından Sultan, 27 Haziran'da Belgrad'dan ayrılıp Sava nehrini geçerek Sirem Ovası'nda karargâhını kurmuştur. Anadolu Beylerbeyisi Hüsrev Paşa, askerleriyle birlikte burada Sultan'ın karargâhına katılmıştır. Kısa bir süre sonra Fransa kralının elçisi gelmiş (7 Temmuz) ve büyük bir karşılama töreni düzenlenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı ordusunu saf saf düzenlemeye başlamıştır. Osmanlı ordusu şu şekilde sıralanmıştır: Rum, Şam ve Bağdad eyalet askerleri yolun kenarına dağıtılmıştır. Ortada yeniçeri askerleri iki sıra halinde yer almaktadır. Her iki tarafta tecrübeli askerler vardır. Bunların arka tarafında, solundan ve sağından, savaş arabalarıyla

OPEN ACCESS creative commons COPE

birlikte 3.000 top dizilmiştir. Ordunun sağ kanadında Anadolu Beylerbeyi Hüsrev Paşa yer alırken, sol kanatta Rumeli beyleri ve askerleri bulunmaktadır (Celâlzâde, 5997: 171a-b). Bu elçi kabulünde Fransız elçisi, Sultan'a Habsburglulara karşı denizden hareket edilmesini önermiştir (Erdoğru, 2014: 170).

Öte yandan İbrahim Paşa, 17 Temmuz'da Sirem kalelerinden Drava Nehri'nde bulunan Ösek Kalesi'ni fethetmiş ve Ösek sahrasında karargâhını kurmuştur. İbrahim Paşa, Drava Nehri üzerinde bir köprü inşa ettirmiş ve burada Sultan ile buluşmuştur. Ayrıca 10.000'den fazla Bosnalı gâzi, Osmanlı ordusuna katılmıştır. Osmanlı ordusu, Engürüs Kalesi yakınındaki Erşak Kalesi'ni kuşatmış ve birkaç gün sonra da fethetmiştir (Celâlzâde, 5997: 172b-173a). İbrahim Paşa bundan sonra Şikloş Kalesi'ne yönelmiş ve kısa sürede orayı da ele geçirmiştir. Ardından Osmanlı ordusu 23 Temmuz ile 6 Ağustos tarihleri arasında, Kapuluna, Şilye, Berzence, Vetoş, Zakan, Kanije, Kaparnak, Beleşker, Nişarvar, Kamendvar, Egerszeg ve Hindvik kalelerini fethederek hareketine devam etmiştir (Erdoğru, 2014: 186). Arkasından Osmanlı ordusu, 10 Ağustos'ta Raba Nehri'ni geçerek Güns Kalesi'ne ulaşıp kuşatmıştır. İbrahim Paşa, Güns Kalesi'ni 19 gün süren muhasaradan sonra ele geçiremeyince yakmayı düşündüğünü gösteren bir planı uygulamaya koymuştur. Bu plana göre, ordusuna odun toplamaları emrini vermiş ve toplanan odunları kale duvarlarına yığmalarını emretmiştir. Bu faaliyetleri görüp planı idrak eden kale komutanı Nikolas, Osmanlı ordusuna karşı direnemeyeceğini anlamıştır. Bu nedenle Nikolas, 28 Ağustos'ta İbrahim Paşa'ya elçi göndermiş ve kale anahtarlarını teslim etmiştir. Güns Kalesi'nin fethinden sonra İbrahim Paşa'nın liderliğindeki Osmanlı ordusu hareketlerine devam ederek, Şopron ve Pokundrov âdlo kalelerini fethetmiş ve 11 Eylül'de Graz Kalesi'nin çevresine kadar ilerlemiştir (Erdoğru, 2014: 171).

Kanuni Sultan Süleyman, bu zaferden sonra Drava Nehri üzerinden İstanbul'a dönmüştür. Dönüş yolunda Belgrad yakınlarında 14 Ekim 1532'de divan kurarak bu sefere katılan beyler ve paşaları ödüllendirmiştir. Sultan, bu savaşta gösterdiği gayretten dolayı Anadolu Beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı özellikle ödüllendirerek ona bir hilat hediye etmiştir (Feridun Bey, 1274: 583).

Hüsrev Paşa İrakeyn Seferinde

Kanuni Sultan Süleyman Macaristan seferi dönüşü doğu sınırlarının daha da emniyet altına alınması gerektiğini düşünüyordu. Bu

sebeple Muhteşem Süleyman, Osmanlı sınırında yaşanan Sünni-Şii çatışmasını sonlandırmak amacıyla, Osmanlı sınırlarında yer alan Irak'ın büyük bir kısmına hâkim olan Safevîlerden bu bölgeyi kurtarıp Osmanlı topraklarına katmayı ve devletini daha da güçlendirmeyi düşünmüştür. Öte yandan, Bitlis valisi Ulama Han'ın Osmanlılara ve Şeref Han'ın Safevîlere ilticası da bu seferin önemli nedenlerden biri olarak zikredilir (Kılıç, 1999: 116).

Hüsrev Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan seferinden dönüşü sırasında, 14 Rebiülevvel (14 Ekim) tarihinde Belgrad'da düzenlenen divanda hilat verilerek taltif edildiğini belirtmiştik. İşte bu divanda Sultanın Halep eyaletini Hüsrev Paşa'ya tevcih ettiği tahmin edilmektedir (Feridun Bey, 1274: 583; Celâlzâde, 5997: 188b).

Bu sefer için ilk hareket, Safevilerin sabık Bitlis valisi Ulama Han ve Anadolu Beylerbeyi Fil Yakub Paşa'nın, Safevîlerce desteklenen Şeref Han'ın Hizan yolu üzerinde bulunan Tatik kalesindeki kuşatmasını kaldırmak için harekete geçmeleridir. Şeref Han Osmanlı Ordusu'nun üzerine geldiğini öğrenince Tatik kalesini bırakıp kalenin güneyine çekilmiştir. İki taraf burada karşı karşıya gelmiştir. Yapılan savaşta Ulama Han, Şeref Han'ın başını keserek 4 Kasım 1533'te Konya'ya varmadan sefer mahalline gelmekte olan İbrahim Paşa'ya göndermiştir (Celâlzâde, 5997: 194b).

Az önce açıklanan sebepler doğrultusunda, İrakyen seferi başlatılmış ve İbrahim Paşa bu sefere serdar olarak atanmıştır. İbrahim Paşa, 29 Ekim 1533'te 3.000 yeniçeri ile birlikte İstanbul'dan ayrılmış, kışlamak ve toplanarak gelecek olan orduyu beklemek üzere Halep'i hedefleyerek ilerlemiştir (Matrakçı, 2019: 360; Celâlzâde, 5997: 194a). İbrahim Paşa seferinde Konya'ya ulaşıp kısa bir istirahattan sonra yola çıktı ve 10 Cemaziyelâhir 940 (27 Aralık 1533) tarihinde Halep'e ulaştı (Celâlzâde, 5997: 195a). İbrahim Paşa, Halep'teyken savaş hazırlıklarına ve Şah Tahmasb hakkında malumat toplamaya başlamıştır. Bu sırada Adilcevaz, Erciş ve Ahlat kalelerinin anahtarları İbrahim Paşa'ya teslim edilmiştir. İbrahim Paşa, ordusuyla Halep'ten ayrılarak 22 Ramazan 940 (7 Nisan 1534) tarihinde kuzey doğuya Diyarbakır'a yöneldi. Kanuni Sultan Süleyman'a 7 Nisan 1534 tarihli bir mektup gönderen İbrahim Paşa, burada Şah Tahmasb'ın Horasan'da kışladığı haberini aldığını iletti (Kılıç, 1999: 118). İbrahim Paşa, 23 Haziran 1534'te "Süvârik Han" adıyla bilinen mevkie ulaştığında, Osmanlı ordusuna Van ve Amik kalelerinin anahtarlarının teslim edildiği haberi gelmiştir

OPEN ACCESS creative commons COPE

(Matrakçı, 2019: 361). Van hassasiyeti sebebiyle, İbrahim Paşa etrafındaki adamların tavsiyesiyle Van'ı korumak için Şam beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı oraya göndermeye karar vermiştir[19]. Siyavân kalesinin hâkimi daha sonra İbrahim Paşa'ya giderek kale anahtarını bizzat teslim etmiştir. Kısa bir süre sonra, Anadolu'daki tüm kaleler savaşsız bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Bu durum üzerine İbrahim Paşa tarafından Şam beylerbeyisi Hüsrev Paşa, yeni fethedilen bu bölgelerin istikrarını sağlamak ve korunması için gereken tedbirleri almak üzere emirler ve muhafızlar atamakla görevlendirilmiştir (Kılıç, 1999: 120).

Kanuni Sultan Süleyman 10 Haziran 1534'ta İstanbul'dan ayrılmadan önce, İbrahim Paşa'ya destek olması amacıyla Baş defterdarı İskender Çelebi'yi onun yanına gönderdi ve tavsiyelerine uymasını emretti. Bu emre rağmen İbrahim Paşa Diyarbakır'da iken, Osmanlı ordusunun hareket planı konusunda İskender Çelebi ile anlaşmazlık yaşamıştır. İbrahim Paşa ve Suriye Defterdarı Nakkaş Ali, Musul üzerinden geçerek Bağdat'ı fethetmeyi amaçlamışlar. Ulama Paşa'dan destek alan İskender Çelebi, öncelikle Tebriz'in fethedilmesi gerektiği görüşünü önermiştir. Bu anlaşmazlık sonucunda İbrahim Paşa, İskender Çelebi'nin fikrini kabul etmiş fakat ondan rahatsız olduğunu belli etmemiş, duygularını gizlemiştir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 267a; Emecen, 1999: 116-117). Van kalesinin fethi haberini Kanuni Sultan Süleyman, Akşehir'e ulaştığında ve Van etrafındaki kalelerin fetih edildiği haberlerini ise Konya'ya 20 Temmuz 1534'ta ulaştığında almıştır (Celâlzâde, 5997: 199a; Kılıç, 1999: 121-122). Bu sürede, İbrahim Paşa, Tebriz'e doğru ilerlemiş ve 11 Temmuz 1534'te Sadâbâd sahrasında bulunan Sehend Dağı civarında ordugâh kurmuştur. Burada Osmanlı ordugâhına bir Tebriz heyeti gelerek can güvenlikleri karşılığında Osmanlılara bağlılıklarını sunmuştur. Osmanlı ordusu, Tebriz halkının güvenliğini sağladıktan sonra 6 Ağustos'ta şehre girmiştir. Ertesi gün, İbrahim Paşa Uzun Hasan Camisi'nde Cuma namazı kılmış ve Ulama Paşa'yı Tebriz beylerbeyi olarak atamıştır (Danişmend, 1971: 166).

[19] Peçevî, Osmanlı ordusu, (23 Hazirân 1534)'te Süvâr Bey Hanı'ına geldiğinde Deli Hüsrev Paşa'nın Şam Beylerbeyi unvanıyla zikredildiğini nakletmiştir. İbn Tûlûn ise, Hüsrev Paşa'yı 28 Zilkade 940 (10 Haziran 1534)'ta Şam Beylerbeyi olarak tanımlamıştır. Yani Osmanlı ordusu Süvâr Bey Hanı'na ulaştığında Hüsrev Paşa bu göreve atanalı 13 gün olmuştur. Bu Hüsrev Paşa'nın Şam'a hiç gitmediğine delildir. Bkz. Peçevi, 1281: 177; İbn Tûlûn, 1984: 262.

Kanuni Sultan Süleyman Konya'dan yola çıkıp Erzincan'a ulaştığı gün (20 Ağustos 1534) Şirvan Beyi II. Halil'den ulak gelmiş ve itaatini Sultana sunmuştur. Padişah Erzincan'da üç gece konakladıktan sonra Erzurum'a doğru yola çıkmıştır (Danişmend, 1971: 168-169). Erzurum'da bulunduğu esnada ise, Safevîlerin kaçan askerlerini yakalamak için Ulama Paşa komutasında 10.000 kişilik bir birlik gönderdiğini bildiren İbrahim Paşa'dan Sultana bir başka mektup gelmiştir (Celâlzâde, 5997: 201b). İbrahim Paşa Tebriz'deyken, Şirvan Beyi II. Halil ve Geylân Hanı Muzaffer Han 10.000 askerle Osmanlı ordusuna katılmışlardır (Uzunçarşılı, 1988: 331). Bu esnada Padişah, Aras Nehri'nden geçerek Erciş'e doğru ilerliyordu. İbrahim Paşa ise, Şah Tahmasb'ın Tebriz yakınında, Miyâne mevkiine ulaştığını öğrenmişti. İbrahim Paşa derhal Sadabâd'dan ayrılarak Evcan Ovası'na geçti ve aynı zamanda Padişah'a bu durumu bildirmek üzere bir mektup gönderdi. Dolayısıyla, Padişah aceleyle Erciş'ten ayrılarak 28 Eylül 1534'te Tebriz'e ulaştı ve ertesi gün Evcan'da İbrahim Paşa ile buluşmuştur (Celâlzâde, 5997: 202a-b). Padişah ve sadrazamın ordularının birleşmesi sonrasında Osmanlı ordusu ile İran ordusu arasında büyük bir çatışma yaşandı ve bu savaşı kaybeden Tahmasb İran içerilerine kaçmıştır. Kanuni Sultan Süleyman bu zaferi kutlayarak Geylan tahtını Muzaffer Bey'e geri verdi ve Azerbaycan valiliğine Ulama Paşa'yı, Tebriz muhafızlığına ise II. Halil oğlu Mehmed Mirza'yı atamıştır (Lutfi Efendi, 1341: 346; Kılıç, 1999: 127). Padişah, Evcân'da bulunduğu sırada Tahmasb'ın Sultaniye'de olduğunu öğrendiğinde, hemen kalkıp Tahmasb'ı takip etti. Ancak Tahmasb, Sultan'ın geldiği haberini alınca Sultaniye'yi terk edip kaçmıştır. Sultan, 14 Ekim'de Sultaniye'ye girdi ve bu esnada Dulkadirli Şahruh oğlu Mehmed Han, Sultan'a gelerek itaatini sunmuştur (Celâlzâde, 5997: 203a-b). Osmanlı ordusu, Safevî askerlerini takip ederek Isfahân'a kadar ilerlemiş, ancak bu noktada durup ileri gitmeyerek yönünü Bağdad'a çevirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat yolundayken Başdefterdarı İskender Çelebi'yi bazı kusurlu işlerinden dolayı 25 Ekim 1534'te görevden almıştır (Uzunçarşılı, 1988: 332-333). Padişahın başında olduğu Osmanlı odusunun Bağdat'a gelmekte olduğunu öğrenen Bağdat valisi Tekelü Mehmed Han, direnemeyeceğini anlayarak Bağdat Kalesi'ni terk edip Şuşter'e çekilmek zorunda kaldı. Kanuni Sultan Süleyman, 29 Kasım 1534'te Bağdat'a ulaştığında Safevîlerin kuvvetleri geri çekilmişti ve savaşsız bir şekilde kolayca şehre girmiştir (Celâlzâde, 5997: 206a). Ertesi gün Padişah, İmam Ebu Hanife Numan b. Sabit'in kabrini ziyaret ettikten sonra bir

OPEN ACCESS creative commons COPE

toplantı düzenlendi ve bu toplantıda alınan kararlardan birisi de Şam Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın Mısır beylerbeyliğine atanması olmuştur (Matrakçı, 2019: 364).

Hüsrev Paşa'nın Mısır Beylerbeyliği

Yukarıda da belirtildiği gibi Kanuni Sultan Süleyman, 1 Aralık 1534'te Bağdad'a girdikten bir gün sonra Hâdim Süleyman Paşa'nın yerine Mısır beylerbeyiliğini Şam beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya vermiştir (Celâlzâde, 5997: 206a; Lutfi Efendi, 1341: 351; Matrakçı, 2019: 364). Kara Çelebizâde, Mısır'da on sene boyunca beylerbeyilik görevinde kalan Hâdim Süleyman Paşa'nın görevden alınmasını ve yerine Hüsrev Paşa'nın atanmasını şu şekilde nakletmiştir, *"vâli-i Mısır Hâdim Süleyman Paşa ale't-tevâlî on sene izzet-i hükümet gördükten sonra hesbe'l-emri'l-âlî ıslâh-ı ahvâl-i Aden ve Yemen ve Portakal bed-fiâl[in] müstevli olduğu bazı benâdir-i Hindiyye[nin] istihlâsı için donanma ile Süveyis deryasından azimet etmeğin vezir Hüsrev Paşa anın makamına kıyâm eyledi fi Şabân".* Söz konusu kayda göre, Hâdim Süleyman Paşa'ya, Aden ve Yemen'in istikrarını sağlamak ve Portekiz'in elinden Hindistan'ı almak amacıyla padişahın emriyle Süveyş'te bir donanma hazırlama görevi verilmiştir. Bu görevlendirme sebebiyle boşalan Mısır beylerbeyiliğine de Hüsrev Paşa'nın ataması yapılmıştır (Kara Çelebizâde, 1248: 425).

Hâdim Süleyman Paşa, Osmanlı Devleti'nin Mısır eyaletine atanan ikinci valisi (Uzunçarşılı, 1988: 549) olarak ilk defa onun zamanında olmak üzere, her yıl İstanbul'a 800 yük altın gönderilmeye başlanmış ve "Hazine-i Mısır" adlı gelir kaynağı oluşturulmuştur (Solâkzâde, 1297: 450). Kanuni Sultan Süleyman, İrakeyn seferi sırasında, Hâdim Süleyman Paşa'yı az önce de belirtildiği gibi Hind Denizindeki Portekizlilerle mücadeleye atamıştır. Padişah, Mısır'da onun yerine dirayetli ve tecrübeli birisinin olmasını istediğinden Hüsrev Paşa'yı seçmiştir. Hüsrev Paşa buraya geldiğinde[20], huzur ve sükunu temin etmiştir. Adı geçen paşa, Mısır'da kısa bir süre hüküm sürmüş olmasına rağmen, Mısır halkından yüksek vergiler toplamış ve bir yılda Hâdim Süleyman Paşa'nın gönderdiği hazineyi % 50 arttırarak on iki yük altın olarak İstanbul'a göndermiştir. Bu miktar, Hâdim Süleyman Paşa'nın gönderdiği miktardan dört yük daha fazla olduğundan, bu artış Sultan'ın şüphesini uyandırmıştır. Bu fazla miktarın sebebinin

[20] Hüsrev Paşa 26 Şaban 941 (2 Mart 1535)'te Mısr'a gelmiştir. Detaylı bilgiler için bkz. Kurtoğlu, 1940: 59; Kara Çelebîzâde, 1277: 425.

ve nasıl olduğunun tahkik edilip arzedilmesini istemiştir. Kanuni Sultan Süleyman adaletinin gereği olarak, Hüsrev Paşa'nın halka zülum edip-etmediğinin, daha fazla vergi toplayıp toplamadığının teftişini emretmiştir (Solâkzâde, 1297: 450). Hatta Sultan Süleyman, Hüsrev Paşa'yı İstanbul'a çağırarak gönderdiği fazla akça miktarının sebebini bizzat kendisinden sorduğunda, Hüsrev Paşa: "Hâdim Süleyman Paşa, Hind donanması işi ile meşgul olduğu için vergiyi gereği gibi tahsil edememiş" cevabını vermiştir. Ancak Sultan, aldığı cevaptan mutmain olmayıp şüphesi devam ettiğinden bu paranın hayır işlerine harcanıp harcanamayacağını Şeyhülislam'a sormuştur. Şeyhülislamın hayır işlerine harcanabileceğini caiz görmesiyle İstanbul'a su getirmek için su kemerleri inşa etmeye sarf edilmesi kararlaştırılmıştır (Solâkzâde, 1297: 451). Burada Hüsrev Paşa, Mısır Hazinesinden gelen akçeyi böyle arttırmakla, kendisinden önceki beylerbeyinin başarısızlığını ima ve onun yönetiminin dürüstlüğü konusunda ciddi şüpheler uyandırmayı amaçlamış olmalıdır. Şüphesiz, bu teftiş sonrasında Hüsrev Paşa azledilmiş ve Rebiülevvel 943 (Eylül 1536)'da Anadolu beylerbeyi iken Hâdim Süleyman Paşa vezir unvanı verilerek tekrar Mısır'a gönderilmiştir (Kara Çelebizâde, 1277: 426; Nev'i Zâde, 1989: 104).

Anadolu beylerbeyisi Hâdim Süleyman Paşa, Mısır'a tekrar atandığında, Padişah'ın Hüsrev Paşa hakkındaki şüphelerini kuvvetlendirmek için çaba gösterdiği kesin olarak söylenebilir. Bu meyanda Hâdim Süleyman Paşa Mısır'a yerleştikten hemen sonra Hüsrev Paşa'nın valiliği sırasındaki suistimalleri Âsitâne'ye bildirmiştir. Bunlardan birisi, Gücerât Hükümdarı Bahadır Han'ın karadan Moğollar ve denizden Portekizlilerin saldırısına uğradığı zaman, Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım birlikleri istemiştir. Bahadır Han, istediği bu yardımın kolaylıkla sağlanması için Cidde'ye 250 sandık içinde 1.276.000 miskal altın göndermiştir. Mısır valisi Hüsrev Paşa, altınlar Cidde'ye ulaştığında, Gücerat hâkiminin gönderdiği bu paraları Mısır'a getirmek amacıyla kethüdası Ferhad'ı Cidde'ye göndermiştir. Ferhad'ın, bu altınlardan Hüsrev Paşa'ya 30.000 miskal altın verdiği ve kendisine de 6.000 miskal aldığı belirtilmektedir (Kurtoğlu, 1940: 60). Bunun üzerine az önce de işaret edildiği gibi Sultan Süleyman devlet adamlarının tavsiyesiyle Hüsrev Paşa'nın suçlu olup olmadığının tespiti amacıyla Mısır'a müfettiş göndermeye karar vermiştir (Solâkzâde, 1297: 450-451).

Bununla birlikte Hüsrev Paşa'nın Mısır Beylerbeyliğinde çarşı-pazarın güvenliğini sağlamak için yaptığı sert uygulamalar ve aldığı

OPEN ACCESS creative commons COPE

katı kararlar art niyetli ve bozuk fikirli insanları korkutmuş ve Mısır'da emniyet ve asayişi sağlamıştır. Bu durum da Mısır halkının Hüsrev Paşa'ya olan sevgisini arttırmıştır. Hatta öyle ki ülkeye gelen bu emniyet sayesinde halk hem evlerinin hem de dükkânlarının kapısını kilitlemeye ihtiyaç duymamıştır (Gelibolulu, 1984: 109-110).

Hüsrev Paşa'nın Boğdan seferi

Hüsrev Paşa'nın Mısır beylerbeyiliğinden azlinden kısa bir süre sonra Padişah'ın rızasını almak için İstanbul'a gitmiştir. Paşa, Padişah'ın etrafındaki bazı devlet adamları vasıtasıyla yine affolunarak (Bu af Hüsrev Paşanın üçüncü defa affedilmesidir.) 1537 yılının başında üçüncü defa Anadolu beylerbeyliğine tayin edilmiştir (Grammont, 1979: 44). Bu esnada Kanuni Sultan Süleyman, Boğdan vâlisi Petru Rareş'in Osmanlı devletine yıllık haraç ödemeyi reddetmesi nedeniyle Boğdan seferine çıkmaya hazırlanıyordu. Padişah Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya Filibe etrafında toplanan Osmanlı ordusuna katılmalarını emretmiştir[21]. Osmanlı ordusunun toplandığı sırada, ikinci vezir Mustafa Paşa'nın vefat haberi gelmiştir. Bunun üzerine Padişah divan yapıp ikinci vezir Mustafa Paşa'nın yerine vezaret makamına Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı tayin etti ve Anadolu Beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı da Rumeli beylerbeyliğine getirmiştir (23 Ağustos 1538) (Celâlzâde, 5997: 237b-238a). Ayrıca Padişah vezaret makamında bulunan Kasım Paşa'ya Anabolu kalesinin fethini ve Kırım Hanı Sahip Girây'a da Osmanlı ordusuna katılmasını emretmiştir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 274b; Matrakçı, 2019: 377).

Kanuni Sultan Süleyman 8 Temmuz 1538 tarihinde Boğdan seferi için İstanbul'dan çıkıp Edirne'ye yönelmiştir (Celâlzâde, 5997: 240a). Padişah bu sırada Lehistan ve Macar krallarına ulak yollayarak Pertu Rareş'in yakalanmasını emr etmiştir. Sultan Sultançayırı mevkine geldiğinde (26 Temmuz 1538), Petru Rareş Padişahın hareketinden haberdar olarak niyetini öğrenmek için hediyelerle elçi göndermiştir.

---

[21] *"Rumeli Beylerbeyisi Mehmed Paşa Filibe civârînde dernek ve cemiyet etmek emr olundu. Ve Anadolu Beylerbeyisi Lâlâ Mustafa Paşa merhûmün birâderi büzürgâları Hüsrev Paşa idi. Eyâleti askeriyle Gelibolu ma'berinden ubûr ve ordu Hümayuna mülâkât için müsta'cel çavuşlar irsâl olundu".* Detaylı bilgiler için bkz. Peçevî, 1281: 206.

Petru Rareş'in elçisi Osmanlı Padişahının Boğdan'a gideceğini öğrenince beraberindeki Tercümanı Petru Rareş'e bu bilgiyi bildirmesi için göndermiştir (Peçevî, 1281: 207; Celâlzâde, 5997: 245a). Padişah da, kendisine itaatını arz etmek isteyen Petru Rareş'e Kefe valisi Sinan Çelebi ile mektup göndermiştir (Guboğlu, 1986: 766-767). Sonra Padişah ile Osmanlı ordusu Tuna suyundan geçerek 16 Ağustus 1538'da Babadağ'a ulaşmıştır (Guboğlu, 1986: 768). Ordu burada da birkaç gün kaldıktan sonra İsâkçı İskelesine inmiştir (Celâlzâde, 5997: 246a). O gün, Rumeli askeriyle ikinci vezir Mehmed Paşa ve Anadolu askeriyle birlikte Rumeli Beylerbeyi Hüsrev Paşa da gelmiştir. Bu arada Silistre sancakbeyi ordunun geçeceği köprünün inşasını bitirmişti (Celâlzâde, 5997: 246a-b; Peçevî, 1281: 208). Osmanlı ordusu 20 Ağustos 1538'de Silistre sancakbeyi tarafından yaptırılan Köprüyü geçmeye başlamış, Yahyâ Paşa oğlu Mehmed Bey ve Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Anadolu ve Rumeli askerleriyle birlikte önce köprüden geçip sonra Mihâl-oğlu akıncı tâifesiyle yürümüştür. Ardından Pâdişâh da köprüden geçmiştir (Matrakçı, 2019: 378; Celâlzâde, 5997: 247a). Bu esnada Yaşpazarı şehrinde Petru Rareş ile buluşan Kefe valisi Sinan Çelebi, 21 Ağustos'ta geri dönerek gelmiş, Petru Rareş'ten tatminkâr bir cevap hissetmediğini Padişaha söylemiştir (Guboğlu, 1986: 768-769). Osmanlı ordusu Tuna suyuna yapılan köprüyü geçtikten sonra 27 Ağustos 1538'da Kahve sahrasına gelmiştir (Guboğlu, 1986: 774).

Petru Rareş'in cevabı Sinan Çelebi'yi rahatlatmadığı için Osmanlı ordusu Kahve sahrasından kalkıp 1 Eylül 1538'de Prut nehri kenarına inmiştir. Orduyu hümayun Mimar Sinan'nın Prut nehri üzerinde inşa ettiği köprüden geçerek Falıç şehrine ulaşmıştır (Celâlzâde, 5997: 249a). Falıc ele geçirildikten sonra Pudan nehri üzerinde Değermeni köyünden geçilerek 8 Eylül 1538'da Yaşpazarı şehrine ulaşılıp ordugâh kurulmuştur. Burada Kırım Hanı Sâhib Giray 100.000 tatar ile gelip Padişah'ın ordusuna katılmıştır (Matrakçı, 2019: 378).

Bu arada alınan habere göre, Petru Rareş 70-80 bin asker toplamış ve Botşan adlı dağlık bir yere gelmiştir. Askerlerini burada konuşlandırmış, ayrıca yolların bazı kısmını daraltarak bozmuş ve Osmanlı askerlerini pusuya düşürme planı yapmıştır (Guboğlu, 1986: 782; Celâlzâde, 5997: 252b). Bunun üzerine, Osmanlı ordusunun geçeceği yolları açmak için bazı Tatar askeri ile Eflak taifesinden 3.000 nefer, Botşan tarafına yol açmak maksadıyla gönderilmiştir (Celâlzâde, 5997: 252b). Yol açıldıktan sonra Petru Rareş'in ordusu ile savaş olmuştur. Bu

OPEN ACCESS creative commons COPE

savaşta Petru Rareş mağlup düşüp tekrar kaçmıştır. Padişah onun peşine düşmesi için Yahya Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'i Tatar askeriyle gönderdi. Ancak Mehmed Bey bir iki gün sonra onu yakalayamadan geri dönmüştür (Guboğlu, 1986: 786). Osmanlı ordusu düşman topraklarında ileri hareketine devam ederek 16 Eylül 1538'da Suceva şehrine ulaşıp kuşatmıştır. Buradaki kale komutanı Osmanlı kuvvetlerine direnşin mümkün olamayacağını anlamış ve kalenin anahtarını teslim etmiştir (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 275b). Suceva şehrine girdikten sonra Boğdan beyleri Padişaha gelip itaatlerini arz etmişlerdir. Padişah Boğdan Voyvodalığını Boğdan beylerinden Stefan'a vermiştir. Sultan Süleyman daha sonra askerleriyle birlikte 23 Eylül'de Suceva'dan kalkıp İstanbul'a dönmek için yola çıkmıştır (Mustafa Âlî, Fatih 4225: 276a).

Hüsrev Paşa Nova Kalesi'nin Fethinde

Nova kalesi Hersek sancağında bulunan bir kaledir. Andrea Doria Preveze muharebesinde mağlup olduktan sonra mağlubiyetinin intikamını almak için Hersek Sancağında stratejik bir konumda olan Novâ kalesini ele geçirmek istemiştir. Andrea Doria, Barbaros Hayreddin'in donanmasıyla birlikte uzaklaşana kadar on gün bekledi. Sonra Novâ kalesini muhasara edip Kasım 1538'da ele geçirmiştir (Danişmend, 1971: 219). Andrea Doria üç gün muhasaradan sonra kaleye girerek bütün Müslümanları öldürmüş ve kalenin muhafazası için de kale içerisine 6.000 nefer yerleştirmiştir. Bunun üzerine Bosna Sancakbeyi Bali Paşa kaleyi geri almak için derhal hareket etmiş ancak başarılı olmamıştır (Emecen, 2014: 234-235). Kanuni Sultan Süleyman başarısız olan bu girişimi duyunca divan kurup kalenin geri alınması için Rumeli beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı serdar tayin etmiştir. Hüsrev Paşa'nın yardımına da 100-150 gemi ile denizden Barbaros Hayreddin'i göndermiştir (Danişmend, 1971: 219). Hüsrev Paşa'nın emriyle Ulama Paşa Novâ kalesine (17 Temmuz 1539) karadan hücum etmeye ve aynı zamanda Hayreddin Paşa da denizden toplarla ona destek vermeye başlamıştır[22]. Osmanlı ordusu kaleyi üç haftalık muhasaradan sonra 23 Ağustos 1539

[22] Lutfi Efendi, Novâ kalesine hücumü şu şekilde anlatmış, *"bunlardan gayri karadan Ulama ile beş sancakbeyi sipahileriyle Novi kalesine hucûm edüb ve gemiler dahi denizden hicrinin dokuz yüz kırk altısında rebiü'l evvel ayının gurresinde kalei mezburu muhasare edüb"*. Bu kaydında Lutfi Efendi, Rebiülevvel 946 (17 Temmuz 1539) tarihinde Novâ kalesine muhâsare etmeye başladıklarını anlatmaktadır. Detaylı bilgiler için bkz. Lutfi Efendi, 1341: 368-369.

'da dış kaleye girmiştir. Ertesi gün iç kalede kalan düşman askerlerine eman verilerek kale tamamen ele geçirilmiştir. Padişah'ın emriyle bu kalenin muhafızlığı yeni Bosna sancakbeyi Ulama Paşa'ya verilmiştir (Kâtip Çelebi,1329: 58).

Hüsrev Paşa Budin Seferinde

Kanuni Sultan Süleyman, 1538'de John Zapolya'yı Türk egemenliği altındaki Macar krallığına atamıştır. Ancak John Zapolya, velinimetine ihanet ederek hem Avusturya hükümdarı, hem Macar krallığında iddia sahibi hem de İspanya Kralı Charles-Quint'in küçük kardeşi olan Ferdinand ile gizli bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Zapolya Janos (Türkçe'de Yanoş), Kral Ferdinand'ın kendisini kaydı hayat şartı ile Macar kralı olarak tanımasına karşılık, ölümünden sonra ülkesinin Ferdinand'a geçmesini kabul etmiştir. Ancak Kral Yanoş bu anlaşmayı yaptığı tarih itibariyle bekâr ve zürriyetini devam ettirecek bir mirasçısı yoktur. Tahtına varis bırakacağı bir erkek çocuğunun olmaması Yanoş'un halletmesi gereken önemli bir problemdir. Öte taraftan Avusturya Hükümdarı Yanoş'un kendisi ile yaptığı Anlaşmayı Osmanlı tarafına ifşa etmiştir. Ayrıca Macar beyleri arasında da memleketlerinin geleceğinin ne olacağı hususunda tartışmalar başlamıştır.

Kral Yanoş varis probleminden kurtulmak için Lehistan Kralı Sigismund I'in kızı Isabella ile evlenmiştir (Fethullah, 1986: 183). Bu evlilikten bir yıl sonra Kral Zapolya'nın Isabella'dan Stephen Sigismund Janos adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir (Danişmend, 1971: 222). Çocuğunun doğumundan 15 gün sonra da Kral Zapolya Yanoş 22 Ağustos 1540'ta ölmüştür. Macar tahtının bu şekilde boşalması Avusturya Kralı Ferdinand'ın öteden beri gerçekleştirmeyi düşündüğü Macaristan'ın ilhakı meselesi için kendisine önemli bir fırsat olmuştur. Bu sebeple John Zapolya'nın küçük çocuğunun meşruiyetini kabul etmeyerek General von Roggendorf komutasındaki bir orduyu Macaristan'a göndererek işgal etmeye başlamıştır (Fethullah, 1986: 183). Diğer taraftan da hem yeni doğan küçük prensin annesi Isabella'ya hem de Osmanlı Padişahına elçiler göndererek Macaristan'ın kendi hâkimiyetine intikali için girişimlerde bulunmuştur (Danişmend, 1971: 223).

Öte taraftan hem Macar Kralı John Zapolya'nın Isabella'dan doğan çocuğunun hem de kendisinin on beş gün sonra vefat ettiğinin haberi Osmanlı Sarayınca da bilinmekte idi. Avusturya kralının niyetini iyi bilen John Zapolya'nın eşi Isabella ve Papas Martunizzi çocuğun vasisi olarak, Osmanlı Devleti'ne her yıl 25.000 altın flori ve kıymetli

OPEN ACCESS creative commons COPE

armağanlar vermek şartıyla Budin tahtının bu çocuğa verilmesi için elçi göndermişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman bu teklifi kabul edip elçiye hilat giydirmiştir. Bu olayı haber alan Ferdinand bir ay sonra İstanbul'a "Lasczky" isminde bir elçi gönderip Papas'ın teklifinden daha fazlasını vermek karşılığında Budin'i istemiştir. Ancak Padişah bu teklife olumsuz cevap vermiştir. Aradan iki gün geçmeden de, Beç kralının 30.000 askerle Budin'i kuşatmak üzere olduğu haberi Budin'den gelmiştir (Matrakçı, 2019: 385; Danişmend, 1971: 223). Padişah, Budin'e destek amacıyla Akıncı kuvvetlerinin komutanı Semendre Sancekbeyi Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey'i göndermiştir (Fethullah, 1986: 183). Ferdinand'ın bir taraftan Kanuni Sultan Süleyman'a elçi göndermesi diğer taraftan da ordusunu hazırlatıp Macaristan topraklarına göndermesi Osmanlı Padişah'ından alacağı cevap ne olursa olsun Macaristan'ı işgale kesinkes kararlı olduğunu göstermektedir.

Bu sırada Ferdinand'ın, Von Roggendorf komutasındaki Avusturya-Alman askerlerinden oluşan büyük bir ordu Budin'i kuşatmıştır. Bu vaziyet üzerine bebek (Stephen Sigismund Janos)'un annesi Izabella Kanuni Sultan Süleyman'a "Verboeczy" adında bir elçi gönderip yardım talep etmiştir (Danişmend, 1971: 223). Bunun üzerine Padişah, karadan Rumeli beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı ve vezir Sofu Mehmed Paşa'yı 3.320 askeriyle birlikte ve Tuna nehrinden de Kasım Paşa'yı öncü kuvvetler olarak Budin'e göndermiştir (Danişmend, 1971: 223; Fethullah, 1986: 183; Matrakçı, 2019: 385).

Deli Hüsrev Paşa ve Sofu Mehmed Paşa Budin kalesi önünde ulaştığında, Von Roggendorf kuvvetleri Osmanlı yardım kuvvetleri ile kale erleri arasında kalmıştır. Bunu gören Von Roggendorf kuvvetleri bu tehlikeli durumda savaş arabalarını tekerleklerinden zincirlerle birbirine bağlayarak dörtgen (Istabur) şeklini almıştır. Von Roggendorf, Kanuni Sultan Süleyman'ın büyük bir ordu ile üzerine gelmekte olduğunu haber aldığında da karanlık bir gecede Tuna nehrinden kaçmaya karar verdi. Ancak Osmanlı kuvvetleri bu hareketi gözden kaçırmadığı için düşman askerlerinin peşinde düşüp birçoğunu Tuna nehrinde boğdurmuştur. Osmanlı kuvvetlerinin bu hareketiyle de düşman kuvvetleri tarafından Tuna nehri üzerinde olan Peşte kalesi tahliye edildi ve bu kaleyi Tuna'daki Osmanlı filosu kumandanı Kasım Paşa derhal işgal etmiştir. Bu zafer 22 Ağustos 1541 senesi pazar gününde olmuştur (Danişmend, 1971: 224).

Kanuni Sultan Süleyman Budin fethinden sonra karargâhında iken Macaristan'ın çocuk kralı Stephen ve annesine hediyeler göndererek onları görmek istemiştir. Çocuğun annesi önce tereddüt etmesine rağmen, Papas Martinuzzi çocuğu Sultana götürüp eline öptürmüştür. Bu arada da Ferdinand, Macaristan krallığının verilmesi karşılığında 100.000 duka ödemeyi taahhüt ederek Sultana elçi göndermiştir. Lakin Sultan Nemçe Kralının talebini reddetmiş ve Ferdinand'ın Janos Zapolya'nın ölümünden beri ele geçirdiği bütün toprakları iade etmesini ve Macaristan'ın kalan kısmının vergisini ödemesini elçiye bildirmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 455-456).

Kanuni Sultan Süleyman Budin'i zapt ettikten sonra ordusuna Şikloş kalesini fethetmesini emretmiştir. Padişah'ın emriyle Veziriazam Hâdim Süleyman Paşa maiyetindeki vezir Hüsrev Paşa, vezir Mehmed Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa Sava köprüsünden geçerek topları gemilere bindirip Şikloş sahrasına doğru yola çıkmışlardır. Padişah ile Osmanlı ordusu Şikloş'a ulaştığında tabiatının güzelliğinden çok etkilenmişler. Padişah, Şikloş halkına eman karşılığında kale anahtarlarını teslim etmelerini teklif etmiştir. Ancak kale ahalisi bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Padişah kalenin fethini başlatmak için ordusunu şu şekilde dağıtmış: doğu tarafında vezir Mehmed Paşa ile Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa, kuzey tarafında vezir Hüsrev Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ve yeniçeri ağası vardı. Mehmed Paşa'nın askeri kolunun şiddetli darbeleri neticesinde dış kale duvarlarında delik açılmıştır. Hüsrev Paşa hemen deliğe doğru yürümüş ve 1 Rebîülâhir 950'de (Temmuz 1543) dış kaleye girebilmiştir. Hüsrev Paşa ve Mehmed Paşa dış kaleye girebildilerse de iç kaleye giremedikleri için iç kale ancak üç günlük muhasaradan sonra fethedilmiştir (Danişmend, 1971: 238; Matrakçı,2019: 398).

Kanuni Sultan Süleyman, Şikloş kalesini aldıktan sonra topları gemilere yükletip Tuna Nehri üzerinden Estergon'un fethi için göndermiştir. Karadan Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile birlikte Osmanlı ordusunun hareket etmesi için de emir verilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Estergon kalesine ulaştığı zaman gemiler gelene kadar kalenin fethi biraz gecikmiştir. Anadolu ve Rûmeli beyleri gemiler ulaşır ulaşmaz, topları gemilerden hemen indirip siperlere yerleştirmişlerdir. Osmanlı ordusu üç cepheden hücum başlatmıştır. Kuzey cephede Mehmed Paşa ile Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa vardı. Doğuda Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa ile yeniçeri ağası bulunuyordu. Güneyde ise

OPEN ACCESS creative commons COPE

Bosna sancakbeyi Ulama Paşa askeriyle yerleşmişti (Matrakçı, 2019: 401). On iki günlük muhasaradan sonra Estergon kalesinin anahtarları Osmanlılara teslim edilmiştir. Bu zaferle Estergon Budin beylerbeyliğine bağlandı ve Budin beylerbeyliği Bali Paşa'nın yerine Yahya Paşazâde oğlu Mehmed Bey'e verilmiştir (Danişmend, 1971: 240; Matrakçı,2019: 404).

Kanuni Sultan Süleyman Estergon'u ele geçirdikten sonra 35.000-40.000 askerle İstolni-Belgrad[23] kalesine yönelmiştir. Aynı zamanda Estergon üzerinden topları gemilerle taşıtması için İbrahim Paşa'ya emir verilmiştir (Peçevî, 1281: 258; Çavuş, 1998: 459-461). Kanuni Sultan Süleyman 20 Ağustos 1543'te İstolni-Belgrad kalesine ulaştığında ordusunu mevzilere dağıtıp kaleyi muhasara etmelerini emretmiştir. Padişah, ertesi gün divan yapmış ve komutanlarına görev dağıtmıştır (Çavuş, 1998: 463). Bu dağılıma göre, bir yanda üçüncü vezir Mehmed Paşa ile yeniçeri ağası durdu ve diğer tarafta dördüncü vezir Hüsrev Paşa ile birlikte askerleri bulundu ve diğer yanda da Rumeli Ahmed Paşa vardı. Savaşın bütün hazırlıkları tamamlandıktan sonra savaş davulları çalınarak (22 Ağustos) kale muhasarasına başlanmıştır (Peçevî, 1281: 258; Çavuş, 1998: 479). Padişah, cuma gecesi şafak vaktinde Osmanlı ordusuna toplarla İstolni-Belgrad kalesini bombalamaları için emir vermiştir. Lakin Osmanlı ordusu, Varcocs isminde bir komutanın emrindeki Engürüs, Muşkar, Alman, Çesar, İspanya ve Portekiz gibi farklı milletlerden oluşan 6.000 kişilik düşman savunmasını kırmada zorlukla karşılaşmıştır (Çavuş, 1998: 489; Davıd, 2001: 405-407). İstolni-Belgrad kalesinin kulelerinin karşısında toprak çuvallarından kuleler yaptırılması ve odunla kalenin hendeğinin doldurulması kararlaştırılmıştır. Bu görevi üçüncü vezir Mehmed Paşa ve dördüncü vezir Hüsrev Paşa üstlenmiştir. Kuleler inşa edildikten sonra arkadaki Osmanlı ordusu hareketlerini serbestçe sağlamıştır (Çavuş, 1998: 509-515).

[23] İstolni-Belgrad: Hırvat lisanında İskemle taht anlamına gelir. İstolni-Belgrad kalesi gökyüzüne uzanan güzel bir ülkede yer almaktadır. Kale çevresinde uzun ve geniş bir hendek bulunmaktadır. Bu kalenin kapısının kilidinin üzerinde "Hiç kimsenin onu açmaya gücü yetmez" ibaresi vardı. Detaylı bilgiler için bkz. Danişmend, 1971: 243; Peçevî, 1281: 258; Çavuş, 1998: 453.

Dördüncü vezir Hüsrev Paşa'nın karşısındaki kale duvarlarında topların ateşiyle delikler açılmıştır. Hüsrev Paşa, askerlerine deliklere derhal hareket etmelerini emretmiştir. Ancak askerleri deliklerin önünde fazlaca yığdırdığı için bu hücum başarısız kalmıştır. Osmanlı ordusu, gece gündüz 5-6 gün muhasara ettikten sonra kale kapısına tırmanarak 2 Eylül 1543 Pazar günü dış dış kaleye girmiştir (Peçevî, 1281: 258; Celâlzâde, 5997: 295a-b). Kale komutanı Osmanlı ordusuna direnemeyeceğini anlayıp kale anahtarlarını teslim etmiş, Padişah'ın elini öpmüştür (Danişmend, 1971: 243; Çavuş, 1998: 569). Bu zaferden sonra İstolni-Belgrad bir sancakbeyliği yapılmış ve Budin beylerbeyliğine bağlanmıştır. Padişah da, İstolni-Belgrad'ı korumak için bir miktar askerle Hüsrev Paşa'yı bırakıp İstanbul'a geri dönmüştür (Matrakçı,2019: 408).

Hüsrev Paşa'nın Ölümü

Çoğu Osmanlı kaynaklarında, veziriazam Hâdim Süleyman Paşa ve dördüncü vezir Hüsrev Paşa arasında divanda sebebi bilinmeyen bir kavga neticesinde ikisinin de vezirlikten azledildiğinden bahsetmiştik. Lutfi Paşa, bu olay hakkında şunları anlatmıştır: bir divan müzakeresinde veziriazam Hâdim Süleyman Paşa ve dördüncü vezir Hüsrev Paşa arasında devlet işleriyle ilgili bazı konulardaki tartışmaları sırasında kavga çıkmış ve Hüsrev Paşa tahammül edemediği için hançerini çekerek Süleyman Paşa'yı öldürmek istemiştir. Bu davranışın vezaret makamına layık olmadığını düşünen Kanuni Sultan Süleyman'ın sinirine dokunmuştur ve düşünmeden ikisini de azletmiştir. Lutfi Paşa, bu hadisenin 952 yılının başında (1545 yılının Mart Nisan ayları) olduğundan söz etmiştir (Lutfi Efendi, 1341: 433-434). Aynı konudan bahseden Solâkzade ise, sebeplerini söylemeden bu olayın 951 (1544) yılının başında vuku bulmuş olduğunu zikretmiştir (Solâkzâde, 1297: 507). Ayrıca Matrakçı Nasuh de, bu olayı şöyle nakletmiş: "*mübârek Ramazân'ın on üçinde Vezîr-i azam Süleymân Paşa ve Hüsrev Paşa azl olunub*". Yukarıdaki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Hüsrev Paşa ve Süleyman Paşa arasında çıkan kavga neticesinde (28 Kasım 1544) Padişah tarafından ikisi de azledilmiştir (Matrakçı, 2019: 410; Solâkzâde, 1297: 507).

İki paşa arasında çıkan kavganın gerçek sebebi bilinememektedir. Daha önce zikredilen bilgiler göz önüne alındığında aralarında on onbeş yıldan beri devam eden ve kökeni Hüsrev Paşa'nın Mısır valiliği sırasındaki mısır irsaliyesini arttırmasına dayanan olayın sebep olduğu

OPEN ACCESS creative commons COPE

düşünülebilir. Buna ek olarak Padişah'ın damadı ikinci vezir Rüstem Paşa ve eşinin annesi Hürrem Sultan tarafından yapılan fitne neticesinde bu kavganın da bu konuyu daha ileri bir boyuta taşıdığı düşünülebilir. Zira Padişah'ın eşi Hürrem Sultan, kızı Mihrimah Sultan'ın kocası Rüstem Paşa'yı vezirazamlık makamına getirmek için fitne ateşini tutuşturmuştur (Özakbaş, 2011: 363-364). Bu kavganın muhtemel diğer bir sebebi de, Hüsrev Paşa'nın Mısır'da görev yaptığı sırada selefi olan Hâdim Süleyman Paşa ile anlaşmazlık yaşamasıdır (Uzunçarşılı, 1988: 549). Ne yazık ki, bu olayın tesiriyle Kanuni Sultan Süleyman vezirlikten iki paşayı da azletmiştir. Hatta Hüsrev Paşa'yı emekli maaşı verilerek Malkara'ya sürgün etmiştir (Osmanzâde, 1271: 28). Hüsrev Paşa azledilmesine çok üzülmüştür. Hatta bazı Osmanlı kaynaklarında azlinin üzüntüsü sebebiyle açlık grevine başlayıp azlinden bir hafta sonra da vefat ettiği yazılmıştır (Lutfi Efendi, 1341: 433-434; Peçevî, 1281: 29; Osmanzâde, 1271: 28). Hüsrev Paşa, İstanbul'da Fatih bölgesindeki Yenibahçe mahallesinde yer alan Mimar Sinan tarafından yaptırılan türbesine defnedilmiştir (Süreyya, 1311: 272).

Sonuç

Bu makalede Vezir Deli Hüsrev Paşa'nın hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hüsrev Paşa'nın doğum ve Enderunu Hümayun'a giriş kaydına ulaşılamamıştır. Hüsrev Bosna'nın Višegrad kazasına bağlı Rudo nahiyesinde bulunan Sokoloviç adıyla bilinen (Şahin Oğulları) köyünde doğmuştur. Bu sonradan Paşa olacak bu Bosnalı, Bosna'da bulunan ve "Kalmunik" adını taşıyan meşhur kabilenin kahramanıydı. Hüsrev Paşa, cesur (bî-bâk) ve korkusuz (bî-pervâ) güçlü karakter özelliklerine sahip olduğu için Deli veya Divâne lakaplarıyla tanınmıştır. Bu özelliğinden dolayı inişli-çıkışlı bir hayatı olmuştur. Birisi kendi isteği ikisi azil olmak üzere üç defa devlet hizmetinden ayrılmış ise de yine birisi Yavuz Sultan Selim ikisi de Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmak üzere üç defa affedilip tekrar devlet hizmetine alınmıştır. Üst düzey görevlerde bulunduğu devlet hayatı Yavuz Sultan Selim ve oğlu Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde geçmiştir. II. Selim (1566-1574), Deli Hüsrev Paşa döneminin ünlü vezirlerinden Kıbrıs ve Şirvan fâtihi olan Lala Mustafa Paşa'nın ağabeyidir. Kaynaklar onun Sokullu ailesine mensup olduğunu belirtir. Hüsrev Paşa'nın babasının adı Sinan'dır. Hüsrev Paşa, Şadi Paşa'nın kızı Şahhûbân ile evlenmiştir. Hüsrev Paşa'nın eşinden Kurt Bey ve Mustafa Ağa adında iki oğlu oldu. Kurt Bey, Halep'te ünlü Kurt Bey Hanı'nın bânisi olarak bilinirken, Mustafa Ağa Bosna'daki zeamet üzerinde yaşamıştır.

Bosna asıllı olan Hüsrev Paşa Enderun'da yetişmiştir. Buradaki eğitimini aldıktan sonra yeniçeri teşkilatına dâhil edilmiştir. Devlette aldığı ilk görev saray mutfağında çaşnigirbaşılıktır. Sonra kapıcılar kethüdası olmuştur. Siyasi ve Askeri hayatı 1514 yılında Yavuz Sultan Selim ile Çaldıran seferinden başlamıştır. Bu seferde gösterdiği gayreti neticesinde Karaman beylerbeyliği ile ödüllendirilmiştir. 1516 yılında Konya Beylerbeyi unvanı taşımıştır. Bu yılda Diyarbakır'ın fethinde ve Safevîlerle Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarının korunmasında rol oynamıştır. Yine Yavuz Sultan Selim'in Marcidâbık savaşında kuvvetleriyle ordunun sağ kanadında yer almıştır. Aynı zamanda Yavuz, İran Şahının veziri Çaban Bey Bağdad'a gelince Diyarbakır'ı İranlıların muhtemel taaruzlarından koruması için yardımcı kuvvetleri ile Hüsrev Paşa'yı göndermiştir. Daha sonra Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine giden ordusuna katılmışsa da Safevilerin muhtemel taarruzlarına karşı Mercidabık savaşı sonrası Diyarbakır'ın muhafazasına görevlendirilmiştir. 1520 yılında Kızılbaş Şah Veli isyanı ve ertesi yıl Canberdi Gazâlî ayaklanmalarının bastırılması için görevlendirilmiştir. 1521 yılının başlarında Anadolu beylerbeyliğine getirilmiştir.

1521 yılının Aralık ayının son günlerinde Bıyıklı Mehmed Paşa'nın vefâtı üzerine Diyarbakır valisi olarak onun yerine atamıştır. Bu görevde on yıl kalan Hüsrev Paşa, Osmanlı-safevî hududunda güvenliği sağlamış ve burada Osmanlı idaresine girmiş olan kürt aşiretlerinin Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını güçlendirmiş ve asileri de cezalandırmaya çalışmıştır. Diyarbakır beylerbeyliği görevinde 1531 yılına kadar kalan Deli Hüsrev Paşa, Safevîler devletinin eski Azerbaycan valisi olan ve Osmanlı devletine iltica eden Ulama Paşa hakkında yaptığı bazı kusurları sebebiyle Diyarbakır beylerbeyliğinden azline neden olmuştur. 1532 yılı başlarında İstanbul'a giden Hüsrev Paşa devlet devlet adamlarının himmetiyle Padişahın affına mazhar olup çok geçmeden ikinci defa Anadolu beylerbeyliğine getirilmiştir. Hüsrev Paşa 30.000 kişilik kuvvetiyle Kanuni Sultan Süleyman ile Alman seferine katılmıştır. Dönüşte bu savaşta çabalarına karşılık olarak kendisine Halep beylerbeyliği verilmiştir. 1534 yılında Irakeyn seferi sonrasında da yaptığı başarılı görevler sebebiyle Şam beylerbeyliğine tayin edilmiştir.

1535 yılının Şubat ayında Mısır beylerbeyiliğine getirilmiştir. Hüsrev Paşa, Mısır'daki görevini yaptığı sırada selefi Hâdim Süleyman Paşa'nın Osmanlı Hazinesi'ne gönderdiği yıllık sekiz yük irsaliyeyi on iki yüke çıkarmıştır. Mısır hazinesinden gelen hazine miktarının bir

OPEN ACCESS creative commons COPE

yılda %50 civarındaki bu artış Padişahı kuşkulandırmış ve mevcut artışın halktan haksız alınan vergilerden kaynaklanabileceği endişesiyle özel bir soruşturma heyeti göndermiştir. Bu heyet Hüsrev Paşa'nın suçluluğunu tespit edememiş olsa da padişah onu görevinden almıştır.

Deli Hüsrev Paşa 1537 yılı başlarında devlet adamlarının vasıtasıyla aff olunup üçüncü defa Anadolu beylerbeyiliğine tayin edilmiştir. Ertesi yıl da Rumeli beylerbeyi oldu ve bu yıl içinde Kanuni Sultan Süleyman ile Boğdan seferine katılmıştır. Hüsrev Paşa 1538 yılının sonlarında Receb ayında düşman eline geçen Nova kalesinin geri alınmasında serdâr olarak görev yapmıştır. Ferdinand, 1541 yılında büyük bir ordu ile Budin'i kuşattığı sırada Padişah, karadan Rumeli beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı ve vezir Sofu Mehmed Paşa'yı askeriyle birlikte ve ince donanma ile de Kasım Paşa'yı öncü kuvvetler olarak Budin'e göndermiştir. Bu başarıları üzerine rütbesi vezirlik makamına yükseltilmiştir. 1543'te Estergon ve İstolni Belgrad seferlerine iştirak etmiş, buraların fetihlerinde önemli rolü olmuştur. Bu sırada Hâdim Süleyman Paşa vezîriâzam, Rüstem Paşa da ikinci vezirdir. Bir rivayete göre ikinci vezirlik makamında Hüsrev Paşa, üçüncü vezirlikte ise Rüstem Paşa bulunuyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa'nın entrikalarıyla bir divan toplantısında kendisine hâkim olamayan Hüsrev Paşa hançerini çekerek veziriazam Hâdim Süleyman Paşa'ya suikast yapmak istemiştir. Hüsrev Paşa'nın, Hâdim Süleyman Paşa ile divan-ı hümayunda olan kavgasının temeli dokuz yıl önce ilk defa olarak Mısır beylerbeyliğine geldiğinde Mısır Hazinesi'nden merkez hazinesine gönderilen vergiyi %50 arttırmış olması olmalıdır. Sonrasında yaşanan gelişmeler sadrazamlık yarışında rakiplerini ekarte etmek isteyen Rüstem Paşa'nın bu sürtüşmenin devamını sağladığı şeklinde düşünülebilir. Divan-ı hümâyunun adabına layık olmayan hareketleri icra eden iki paşanın yaptığı bu davranışı gören Padişah 28 Kasım 1544'ta ikisini de vezirlikten azl etmiştir. Hüsrev Paşa da bu hadisenin tesiriyle yemekten ve içmekten kesilerek bir hafta sonra üzüntüsünden vefat etmiştir. Sonuçta "Paşaların Kavgası" XVI. yüzyıldan önce de sonra da var olan ve hattâ Yeni Türk devleti'ne de miras kalan bir vakıadır. Hüsrev Paşa da özellikle XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş bir devlet adamıdır. Bu çalışma ile bir nebze de olsa gerek Hüsrev Paşa'nın gerekse Osmanlı Devleti siyasi tarihinin belirtilen dönemine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (COA):

COA, Topkapı Saray Arşivi [TSMA.E]: No: 592/14; No: 813/31; No: 881/43.

KAYNAK ESERELER:

Ahmed Bey. F. *Münşeatu's-selâtin* (Cilt 1). Osmanlıca yazma, İBB Atatürk Kitaplığı, no: 16. İstanbul.

Âlî, M. *Künhül ahbar*. Osmanlıca yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no: 4225.

Atâ Bey, H. *Tarih* (Cilt 5). Osmanlıca yazma, İBB Atatürk Kitaplığı, no: 128. İstanbul.

Celâlzâde, M. A.(1990). *Selimnâme* (nşr.: A. Uğur ve M. Çuhadar). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Celâlzade, M. Ç. *Tabakâtu'l-memâlik fi derecâti'l-mesâlik.* Osmanlıca yazma, Nadir Kitâp Kütüphanesi, no: 5997.

Danişmend, İ. H.(1971). *İzahlı osmanlı tarihi kronolojisi* (Cilt 2). Türkiye Yayınevi.

Erhan, A. (Ed.) (2019). *(Rüstem Paşa tarihi olarak bilinen) Târîh-i âl-i osmân*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Fethullah, Â. Ç.(1986). *Süleymannâme* (nşr.: E. Atıl). Library Of Congress, Washington.

Hoca Sâdeddin Efendi. *Tacü't-tevârih* (Cilt 2). Osmanlıca yazma, Türk Tarih Kurumu, no: 103.

İbn Tûlûn, Ş. M.(1404/1984).*İ'lâmü'l-verâ bi-men vulliye nâiben mine'l-etrâk bi-dimaşki'ş-Şam el-kübrâ (3. Baskı).* (thk. : M. Ahmed Duhmân). Dârül Fikir,. Dımaşk.

OPEN ACCESS creative commons COPE

İbn Zünbül, A.(1997). *Vâkı'atü's-Sulṭân el-Gavrî ma'a Selîm el-osmânî* (2. Baskı) (thk. A. Âmir). Mısırlı kitaplarının genel heyeti yanınları.

Kâtip Çelebi, M.(1329). *Tühfetü'l kibâr fi esfâri'l-bihâr*. Osmanlıca Kitaplar, Atatürk Kitaplığı, no: 1238.

Lutfi Efendi, A.(1341). *Lutfi tarihi*. Osmanlıca yazma, Türk Tarih Kurumu, no: 6299.

Müneccimbaşı, A. b. L.(1285). *Sahâifu'l-ahbâr fi vekâyi'i'l-a'sâr* (Cilt 3). Osmanlıca yazma, Atatürk Kitaplığı, no: 67.

Atâyî, N.(1989). *Hadîkatü'l-hakâik fi tekmileti'ş-şakâik* (Cilt 2) (Haz. A. Özcan). Çağrı Yayınları, İstanbul.

Osmanzâde, A. T.(1271). *Hadîkatü'l-vüzerâ*. Osmanlıca yazma, Türk Tarih Kurumu, Ceride-i Havâdîs-i Matbaası, no: 41714.

Peçevî, İ. *Peçevi tarihi* (Cilt 1). Osmanlıca yazma, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, no: 6308.

Solâkzâde, M. E.(1297). *Tarih*. Osmanlıca yazma, İBB Atatürk Kitaplığı, no: 158, 3-773.

Son teşkilat-ı mülkiye'de köylerimizin adları (1928), Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Nezareti, Nüfus Müdiriyet-i Umûmiyyesi Neşriyatı, Aded 3, Hilal Matbaası, İstanbul, ss. 1066

Süreyya, M.(1311). *Sicill-i osmânî* (Cilt 2). Osmanlıca yazma, İBB Atatürk Kitaplığı, no: 1240.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Bostan, İ.(1992). Birecik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 6, ss. 187-189), TDV yayınları.

Çavuş, S.(1998). *Süleymanname, tarih-i feth-i Şikloş, Estergon ve İstol Belgrad*. Tarihi Araştırmalar Vakfı ve İstanbul Araştırma Merkezi.

Davıd, G.(2001). İstolni Belgrad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 23, ss.405-407). TDV yayınları.

Emecen, F.(2014). *Süleyman el-Kanuni sultanü'l-berreyin vel-bahreyin* (Çev.: F. Kemal ve C. Ahmed). Darü'n-Nil, Kahire.

Emecen, F.(1993). Canbirdi Gazâlî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, ss.141-143). TDV yayınları.

Emecen, F.(2004). Mercidabık muharebesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 29, ss.174-176). TDV yayınları.

Gelibolulu, M. Â.(1984). *Hâlâtü'l-kâhire mine'l âdâti'z-zâhire* (Sad.: O. Ş. Gökyay). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Göyünç, N. (1969). *XVI. Yüzyılda Mardin sancağı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Grammont, J. L. B.(1979). Notes et documents sur Divâne Hüsrev Paşa. *Rocznik Orientalistyczny 41(1),* 21-55. http: //hdl.handle.net/11089/16852

Grammont, J. L. B.(1991). Etudes turco-asfavides, XV. cinq lettres de Hüsrev Paşa, beylerbey du Diyârbekir (1522-1532). *Journal Asıatıque 29(3-4),* 240-265.

Guboğlu, M.(1986) Kanunî Sultan Süleyman'ın Boğdan seferi ve zafer (1538 M. 945 H.). *Belleten 50(198),* 727-806.

Haydar Çelebi. *Haydar Çelebi ruznâmesi (tercüman 1001 temel eser 73)* (Haz.: Y. Senemoğlu). Tercüman Gazetesi, İstanbul.

Imamoviç, M.(2018). *Boşnakların tarihi* (Çev.: H. Gül ve C. Özgüner). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İlgürel, M.(1993). Celâlî isyanları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, ss.252-257). TDV yayınları.

İlhan, M. M.(1992). Bıyıklı Mehmed Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 6, ss.116-117). TDV yayınları.

Kavak, A. (2023). *İç Anadolu'da yörük teşekkülleri: Uluyörük (1455-1845)* [Basılmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023, ss. XVII+399.

Kılıç, R.(1999). Kanunî Sultan Süleyman'ın Irakeyn seferi'nde (1533-1535) doğu ve güneydoğu Anadolu'daki gelişmeler. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 9*, 115-131. https: //bilig.yesevi.edu.tr/

OPEN ACCESS creative commons COPE

Öz, M. (2010) Tahrir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 425-429). TDV yayınları.

Özakbaş, A.(2011). "Hürrem Sultan". *Tarih Dergisi 36*, 347-402. https://dergipark.org.tr/

Özcan, A.(1999). Hüsrev Paşa, Deli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 19, ss.40-41). TDV yayınları.

Seslikaya, A.(2014). *Yavuz Sultan Selim'in sefer menzilnâmeleri "Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır seferi menzilnâmeleri"* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turan, Ş.(1958). Lala Mustafa Paşa hakkında notlar ve vesikalar. *TTK Belleten 22(88),* 551-593.

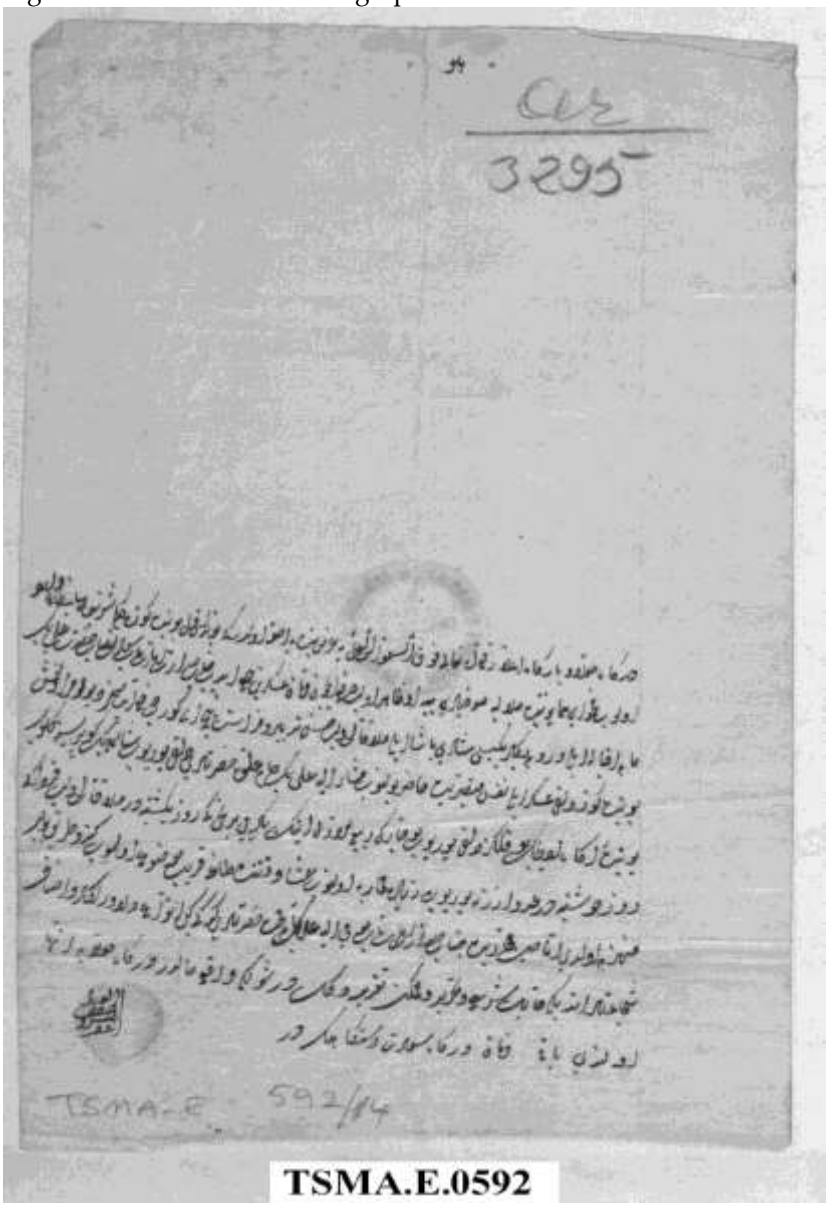
Uzunçarşılı, İ. H.(1988). *Osmanlı tarihi* (Cilt 2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Varlık, M. Ç.(1993). Çaldıran savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8, ss.193-195). TDV yayınları.

Üçtepe/Kerh. (2024, 15 Haziran). İçinde *TAY-Yerleşme ayrıntılıları.* http://tayproject.org/TAYmaster.fm$RetrieveYerlesmeNo=2758&html=masterDetail.html&layout=web

EKLER

Ek-1: Deli Hüsrev Paşa'nın Karaman Beylerbeyi iken yazdığı mektupta Celaliler ve Sofiler ile yapılan çatışmada Karaman askeriyle birlikte kendisi, Dulkadiroğlu Ali Bey ve Rumeli Beylerbeyi Şadi Paşa'nın aldığı önlemlerle Celalilerin mağlup edildikleri.

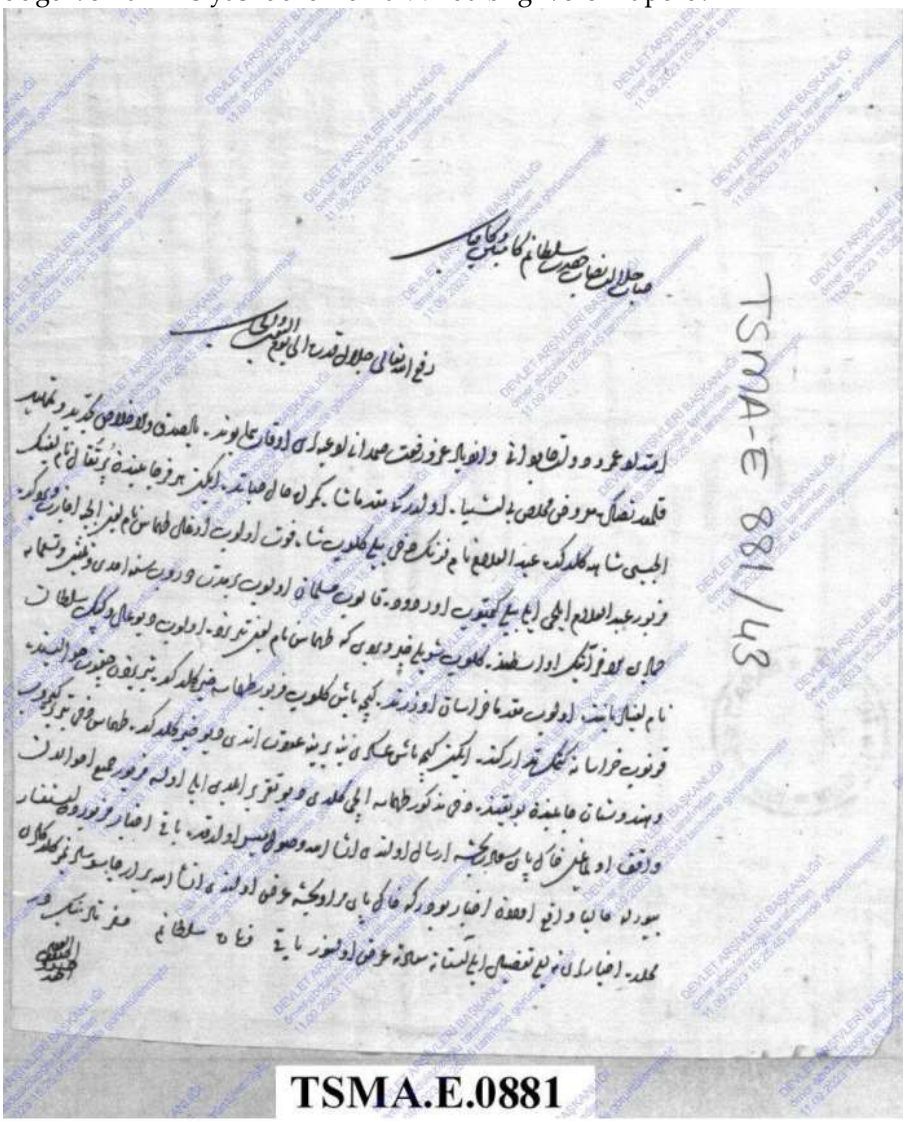
COA, *Topkapı Saray Arşivi [TSMA.E.]*, No. 592/14.

Ek-2: Hüsrev Paşa'nın Diyarbakır Valisi iken, İran şahının Tebriz'den Evcan yaylasına gittiğini, Horasan'daki Kör Emir adlı şahsın şahın yanına geldiğini, diğer serhat beylerinin yerlerinde kaldığını bildiren ve alınacak haberlerin arz edileceğine dair mektubu.

COA, *Topkapı Saray Arşivi [TSMA.E.]*, No. 813/31

Ek-3: Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın Divan-ı Hümayuna sunduğu ve İran'ın siyasi durumu hakkında bilgi veren raporu.

COA, *Topkapı Saray Arşivi [TSMA.E.]*, No. 881/43

OPEN ACCESS creative commons COPE

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Sorumlu Yazar:	Mehmet Zahit YILDIRIM
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	
Corresponding Author:	Mehmet Zahit YILDIRIM
Double-Blind Peer Review:	External-independent